

Dieren mishandeling door partners en partnergeweld bij vrouwelijke huisdierbezitters

**Z. Kommerie, 3386759
Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen**

**Begeleider: dr. M.J. Enders-Slegers
Tweede beoordelaar: prof. R.J. Kleber
Masterscriptie Klinische- en Gezondheidspsychologie, augustus 2012**

Abstract

Objective: Intimate partner violence often has great impact on the female victim. It provides physical and psychological discomfort. Current research attempted to provide insight into animal cruelty and intimate violence and the impact of these types of violence on the female pet owners. The literature reveals a positive relationship between animal cruelty and intimate partner violence. Women who had to deal with intimate partner violence reported a strong bond with their pet, particularly in situations the pet was also victim of domestic violence. Violent partners used the pet to control the women. Women delayed seeking shelter because of fear of their pet's safety.

Methods: 113 Dutch female pet owners, between 21 and 59 years, were interviewed face-to-face or by telephone. A prerequisite for participation was the presence of a partner in the past two years. Data collection came to pass using *The Pet Treatment Survey*

Results: Nine women reported there has been cruelty to animals by the partner. Four women reported an occasional event, in five situations the cruelty lasted longer and occurred with greater frequency. Ten women reported intimate partner violence in the past two years. Five women reported both violence against her and the pet. In three situations, the violence had begun against the woman. The female pet owners reported a very close bond with the battered pet. In four out of six situations in which the partner had threatened to harm the pet, there was also violence against the pet and the woman. Four victims of intimate partner violence delayed seeking shelter because they did not want to leave the pet with the violent partner.

Conclusion: The present study reveals that there is violence against humans and animals among female pet owners. Because the female pet owner reports a close bond with the pet and perceive the animal as a source of emotional support, the pet functions as a manner for violent partners to control women. Female pet owners delay searching for shelter when they are confronted with intimate partner violence. A greater sample of victims of animal abuse and intimate partner violence is needed to determine whether the findings in the current research applies to the population female pet owners.

Samenvatting

Doel: Geweld door partners heeft doorgaans grote impact op het slachtoffer. Het zorgt voor fysiek en psychisch ongemak. Met het huidige onderzoek werd getracht dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld bij vrouwelijks huisdierbezitters in kaart te brengen en inzicht te geven in de impact die deze vormen van geweld op de vrouwelijke huisdierbezitters hebben. Uit de literatuur komt naar voren dat er een relatie bestaat tussen dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld. Vrouwen die te maken hadden met (ex-)partnergeweld ervoeren een sterke band met hun huisdier, met name in situaties waar het huisdier ook slachtoffer was van huiselijk geweld. Gewelddadige partners gebruikten het huisdier om controle over de vrouwen te krijgen en vrouwen stelden het zoeken van hulp uit.

Methode: 113 vrouwelijke huisdierbezitters verspreid door Nederland in de leeftijd van 21 tot 59 jaar werden (face-to-face of telefonisch) geïnterviewd. Een voorwaarde voor deelname was de aanwezigheid van een partner in de afgelopen twee jaar. Gegevensverzameling geschiedde met behulp van de *Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen* (Garnier & Enders-Slegers, 2012) en *Vragenlijst Omgang met Huisdieren VrouwenOpvang* (Garnier & Enders-Slegers, 2012).

Resultaten: Negen vrouwen rapporteerden dat er sprake is geweest van dierenmishandeling door (ex-)partner. Vier vrouwen rapporteerden een incidentele gebeurtenis, in vijf situaties was er sprake van langere duur en grotere frequentie. Tien vrouwen kregen te maken met (ex-)partnergeweld in de afgelopen twee jaar. Vijf vrouwen rapporteerden dat de partner geweld tegen zowel haar als tegen het huisdier gebruikte, waarbij in drie situaties het geweld tegen de vrouw was begonnen. De vrouwelijke huisdierbezitters rapporteren een hechte band met het mishandelde huisdier. In vier van de zes situaties waarin de partner had bedreigd het huisdier pijn te zullen doen, gaf de vrouwelijke huisdierbezitters aan dat er daadwerkelijk sprake was van geweld tegen mens en dier. Vier vrouwelijke slachtoffers van (ex-)partnergeweld stelden het zoeken van hulp uit, omdat zij het huisdier niet achter wilde laten.

Conclusie: Huidige studie maakt inzichtelijk dat er sprake is van geweld tegen mens en dier onder vrouwelijke huisdierbezitters. Doordat de vrouwelijke huisdierbezitter een hechte band met het huisdier onderhoudt en het dier als een bron van emotionele steun ervaart, is het huisdier een middel voor gewelddadige partners om controle te kunnen uitoefenen op de vrouw. Vrouwen stellen het zoeken van hulp uit wanneer zij te maken krijgen met partnergeweld. Een grotere steekproef van mishandelde huisdieren en vrouwen is nodig om te bepalen of de bevindingen uit het huidige onderzoek van toepassing zijn op de populatie vrouwelijke huisdierbezitters.

Inhoudsopgave

Abstract.....	2
Samenvatting.....	3
Hoofdstuk 1. Inleiding.....	5
1.1 Dierenmishandeling en huiselijk geweld.....	6
1.2 Het aanleren van geweld.....	8
1.3 Betekenis van huisdieren.....	8
1.4 De relatie dierenmishandeling en huiselijk geweld.....	10
1.5 Gebruik van het huisdier als chantagemiddel.....	11
1.6 Zorgen om het huisdier.....	13
1.7 Huidig onderzoek.....	13
Hoofdstuk 2. Methode.....	15
2.1 Participanten.....	15
2.2 Design.....	16
2.3 Meetinstrument.....	16
2.4 Pilotstudie naar het meetinstrument.....	18
2.5 Respons.....	18
2.6 Procedure.....	18
2.7 Analyse.....	20
Hoofdstuk 3. Resultaten.....	22
3.1 Dierenmishandeling.....	23
3.2 (Ex-)partnergeweld.....	24
3.3 Demografische gegevens en geweld.....	24
3.4 Dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld binnen één systeem.....	26
3.5 Begin van het geweld.....	26
3.6 De band met het huisdier.....	27
3.7 Geweld/dreiging tegen huisdier als vorm van controle.....	27
3.8 Het zoeken van hulp uitstellen	28
Hoofdstuk 4. Discussie.....	29
4.1 Beperkingen van de vragenlijst.....	33
4.2 Aanbeveling en vervolgonderzoek.....	34
Literatuur.....	35
Bijlage 1a Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen.....	39
Bijlage 1b Vragenlijst Omgang met Huisdieren VrouwenOpvang.....	58

Hoofdstuk 1 Inleiding

Stichting Kadera, een organisatie die zich inzet tegen huiselijk geweld, is naar aanleiding van een onderzoek uitgevoerd door M.J. Enders-Slegers en M.A. Janssen in 2009, een vervolgonderzoek gestart om inzicht in de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling te vergroten. In het onderzoek uit 2009 werden dierenartsen en sleutelpersonen die betrokken zijn bij huiselijk geweld en/of dierenmishandeling geïnterviewd om inzicht te krijgen of in Nederland de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling werd herkend in de praktijk. Huidig onderzoek richt zich op vrouwen die slachtoffer zijn (geweest) van huiselijk geweld. Het vervolgonderzoek wordt uitgevoerd door W. Garnier (preventiemedewerker Kadera) en M.J. Enders-Slegers van de faculteit Klinische- en Gezondheidspsychologie aan de Universiteit Utrecht en ondersteund door de Hondenbescherming. Het onderzoek is gebaseerd op onderzoek uitgevoerd door Ascione (2007); Battered pets and domestic violence. Animal abuse reported by women experiencing intimate violence and by nonabused women. Uit het onderzoek bleek dat vrouwen waarbij sprake was van huiselijk geweld, elf keer vaker rapporteerden dat hun partner huisdieren pijn had gedaan of gedood dan partners van vrouwen waarbij geen sprake was van huiselijk geweld. Tevens rapporteerde 22,8% van de mishandelde vrouwen dat zorgen om het huisdier hun ervan heeft weerhouden eerder hulp te zoeken bij een vrouwenopvang. In Nederland zijn geen cijfers bekend over de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling en de mate waarin vrouwen het zoeken van hulp uitstellen. Nederlandse opvanghuizen bieden momenteel geen passende oplossing voor huisdieren van vrouwen die worden mishandeld. Het is belangrijk dat plekken gecreëerd worden, waar vrouwen hun huisdier mee naar toe kunnen nemen, zodat zij eerder de keuze maken om de gewelddadige partner te verlaten. Huidig onderzoek wordt uitgevoerd om inzicht te krijgen in het vóórkomen van geweld binnen het systeem van vrouwelijke huisdierbezitters. Daarnaast wordt er gekeken naar de emotionele band die een vrouw met een mishandeld huisdier ervaart, wat de impact van het geweld op de vrouw is en wordt er gekeken of het geweld tegen dieren er voor zorgt dat vrouwen het zoeken van hulp uitstellen. Wanneer deze cijfers bekend worden ligt er een taak voor hulpverleners, dierenartsen en andere betrokken partijen om de cirkel van geweld te herkennen en te doorbreken. Daarnaast kan de bekendheid van de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling als aandachtspunt op de agenda van de politiek komen te staan, waardoor er nieuwe regelingen ontstaan en voorzieningen worden getroffen die kunnen worden ingezet als het gaat om het welzijn van vrouwen, kinderen en huisdieren.

“Man can no longer live for himself alone. We must realize that all life is valuable and that we are united to all life. From this knowledge comes our spiritual relationship with the universe.”

-Albert Schweitzer

1.1 Dierenmishandeling en huiselijk geweld

In de afgelopen jaren is in Nederland, naast aandacht voor huiselijk geweld, steeds meer aandacht voor geweld tegen dieren (AD, 2012). Sinds oktober 2011 zetten de *animal cops* zich in voor dierenwelzijn en vanaf 15 november 2011 is er een landelijk telefoonnummer (144) beschikbaar dat men kan bellen in geval van (vermoeden van) dierenmishandeling of andere vormen van dierenleed (Postbus 51). Deze diensten lijken onder meer serieuze aandacht te hebben gekregen sinds er door de *Taskforce Huiselijk Geweld & Dierenmishandeling* aandacht is gevraagd voor de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling.

Wanneer er wordt gesproken over dierenmishandeling is het niet eenvoudig een algemene definitie te formuleren. De definitie van dierenmishandeling varieert door tijd, plaats, cultuur, landen en overtuigingen (Becker & French, 2004). Zo is het mogelijk dat een persoon vindt dat het doden van dieren voor economische doeleinden, zoals voor eten en kleding, een vorm van dierenmishandeling is, terwijl een ander vindt dat men pas van dierenmishandeling kan spreken wanneer een dier wordt pijn gedaan of gedood ten gevolge van gewelddadig gedrag door mensen. In de Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren zijn wetten opgenomen die de gezondheid en het welzijn van dieren beschermen. Artikel 36 beschrijft: *Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen.* In huidig onderzoek wordt de definitie van het Landelijke Informatie Centrum Gezelschapsdieren (LICG, 2012) aangehouden. Deze omschrijft dierenmishandeling als: *Alle niet-noodzakelijke handelingen en alle verwijtbare nalatigheden van mensen, waardoor dieren pijn, letsel of ernstige welzijnsproblemen oplopen.* Deze definitie heeft als voordeel dat er recht wordt gedaan aan passief gedrag (*nalatigheden*), waardoor dierenwelzijn in het geding komt. Er wordt echter geen rekening gehouden met de culturele en sociale normen tussen mens-dierrelaties, evenals met onopzettelijke mishandeling en verwaarlozing door onmacht (Enders-Slegers & Janssen, 2009). Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het niet voldoende voederen van dieren of het pijn doen van dieren door onwetendheid. In 2007 kreeg het Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming (LID) 8075

meldingen van dierenmishandeling, waarvan er 76% gedeeltelijk of geheel gegrond verklaard werden (LID, 2008 in Enders-Slegers & Janssen, 2009). Echter, doordat er geen centrale databank is waar cijfers over dierenmishandeling worden bijgehouden kan er nog weinig gezegd worden over de prevalentie van dierenmishandeling. Het is namelijk een misstand dat vaak achter gesloten deur plaatsvindt (LICG, 2012).

Huiselijk geweld wordt omschreven als geweld dat door iemand uit de huiselijke- of familiekring van het slachtoffer wordt gepleegd (Movisie, 2011). De term *huiselijk* verwijst niet naar de plaats waar het geweld plaatsvindt, maar naar de relatie tussen pleger en slachtoffer, bijvoorbeeld: (ex-)partner, gezins- en familieleden en huisvrienden. Er is altijd sprake van machtsverschil tussen de dader en het slachtoffer. Het geweld kan onder andere fysiek, seksueel en psychisch van aard zijn (Movisie, 2011). Vormen van huiselijk geweld die worden onderscheiden zijn: (ex-)partnergeweld, kindermishandeling en verwaarlozing, ouderenmishandeling, eengerelateerd geweld, huwelijksdwang en genitale verminking, mishandeling van ouders door hun kind(eren) en mishandeling van adolescenten door ouders of leeftijdsgenoten. Ruim 60% van huiselijk geweld betreft (ex-)partnergeweld (Movisie, 2011). Huidig onderzoek richt zich op de vorm van huiselijk geweld gepleegd door (ex-)partner waarbij de vrouw het slachtoffer is. Geweld in relaties kent meestal een geleidelijke opbouw. Vrouwen (60%) worden daarvan vaker slachtoffer dan mannen (40%) (Van der Veen & Bogaerts, 2010). Ook als rekening gehouden wordt met de ernst van het geweld en het structurele karakter van het geweld zijn vrouwen vaker slachtoffer van partnergeweld dan mannen (Movisie, 2011). Huiselijk geweld is door Ferwerda (2009) in kaart gebracht (tabel 1).

Ernst	Frequentie
Lichte vorm van lichamelijk en/of seksueel geweld	160.000
Ernstig lichamelijk en/of seksueel geweld	30.000
Zeer ernstig geweldsincident	7.000

Tabel 1. Huiselijk geweld tegen vrouwen: Ernst en frequentie (Ferwerda, 2009).

Het geweld leidt vaak tot emotionele problemen. Vrouwen verliezen het vertrouwen in zichzelf en in anderen, ervaren vaker problemen in intimiteit en seksualiteit en vinden het moeilijker om relaties aan te gaan (Van Dijk et al., 2010). Eén op de vier vrouwen geeft aan dat als gevolg van het huiselijk geweld haar zelfvertrouwen minder groot is geworden, één op

de vijf vrouwen geeft aan dat zij angstgevoelens heeft overgehouden aan het geweld. Andere psychisch klachten die worden gerapporteerd zijn: neerslachtigheid (16%), overspanning (13%) en nachtmerries (8%), buikklasten, hoofdpijn en moeheid (Movisie, 2011; Wentzel, 2003). Wanneer er sprake is van ernstige mishandeling of seksueel misbruik kunnen psychiatrische symptomen, zoals dissociaties optreden en wanneer het geweld als een trauma wordt ervaren kan zich een posttraumatische stressstoornis (PTSS) ontwikkelen. Gevolgen van PTSS zijn angsten, spanningen en herbelevingen van de traumatische ervaring (Wentzel, 2003). Daarnaast rapporteren vrouwen lichamelijk letsel als gevolg van huiselijk geweld waarbij 22% eenmalig medische behandeling nodig had en 13% meerdere keren medische hulp heeft ingeschakeld. In enkele gevallen is er sprake van ziekenhuisopname (Van Dijk et al., 1997). Vrouwen ervaren dus zowel psychische als fysieke schade als gevolg van mishandeling.

1.2 Het aanleren van geweld

Volgens Bandura (1973) is agressief gedrag, net als andere gedragingen, een aangeleerde vorm van sociaal gedrag. Kinderen verwerven overtuigingen en basisvaardigheden door het observeren van ouders en andere rolmodellen. Wanneer kinderen opgroeien in gezinnen waarbij sprake is van huiselijk geweld, is er een verhoogd risico dat zij dader of slachtoffer worden in een volwassen relatie (Quinslink in Ascione & Arkow, 1999). Door het gebruik van geweld wordt datgeen verkregen, wat wordt verlangd. Het gedrag wordt als het ware beloond en zal een volgende keer opnieuw ingezet worden (Gazzaniga & Heatherton, 2006). Peled (2011) onderzocht vrouwen die door hun partner werden mishandeld en vond dat de kinderen van deze vrouwen een verhoogd risico hadden door hun moeder te worden mishandeld. 60% van de vrouwen die betrokken zijn bij huiselijk geweld, beschouwd zichzelf ook als pleger (Movisie 2011). Hieruit blijkt dat het slachtoffer zijn van geweld zorgt voor een verhoogd risico om dader te worden. Het is een vicieuze cirkel waarbij gewelddadige patronen zich herhalen.

1.3 Betekenis van huisdieren

Een huisdier is een gedomesticeerd dier dat door een mens wordt gevoed en verzorgd. Huisdieren kunnen onderverdeeld worden in landbouwhuisdieren (bijvoorbeeld koeien, schapen, geiten, eenden, varkens, kippen, etc.) en in gezelschapsdieren (bijvoorbeeld katten, honden, konijnen- en knaagdieren, zang- en siervogels, postduiven, aquarium- en vijfvissen en reptielen). Doordat de meeste mensen gezelschapsdieren houden is in sommige gevallen de

term gezelschapsdier preciezer, desondanks wordt er in dit onderzoek gesproken over huisdieren, om zo alle dieren die worden gehouden en verzorgd mee te kunnen nemen in het onderzoek. Op 1 januari 2010 telde Nederland 7,4 miljoen huishoudens, waarvan circa 59 % een huisdier houdt (Hogeschool HAS, 2011). Tabel 2 geeft een overzicht van de soorten en aantallen huisdieren die in Nederland het meest voorkomen. Deze cijfers doen vermoeden dat mensen graag de zorg voor een (huis)dier op zich nemen.

Soort huisdier	Frequentie
Kat	2,9 miljoen
Hond	1,5 miljoen
Konijnen en knaagdieren	1,8 miljoen
Zang- en siervogels	2 miljoen
Postduiven	5 miljoen
Aquarium- en vijvervissen	16,2 miljoen
Reptielen	250 duizend

Tabel 2. Huisdiersoorten en frequenties in Nederland (Hogeschool HAS Den Bosch, 2011)

Er bestaan significante voordelen voor mensen die in bezit zijn van een huisdier, waarbij het huisdier vaak als ‘lid van het gezin’ wordt beschouwd (Loew, 1993 in Allen, Gallagher & Jones, 2006). Het idee dat leven met een huisdier de gezondheid, het psychologisch welbevinden en de levensduur van een persoon kan beïnvloeden wordt door Allen (2003) het *pet effect* genoemd. Een eerste bewijs dat er mogelijk een positieve relatie bestaat tussen het hebben van een huisdier en gezondheid werd geleverd in 1980. Uit een studie waarbij 92 slachtoffers van een hartaanval met elkaar werden vergeleken bleek dat 28% van de huisdierbezitters tegenover 6% van de personen zonder huisdier na een jaar nog leefden (Friedmann, et al., 1980). Alleen al het strelen van een huisdier kan voor een daling van de bloeddruk en/of daling van de hartslag zorgen (Wells, 2009). Uit onderzoek komt naar voren dat huisdieren voor mensen vaak een belangrijke betekenis hebben. Zo vervullen huisdieren basale sociale behoeften, waarbij de emotionele en zorgbehoeften binnen de mens-dierrelatie op de voorgrond staan (Enders-Slegers, 2000). Daarnaast blijkt dat dieren het effect van stressvolle gebeurtenissen (bijvoorbeeld verlies van een dierbare of een echtscheiding), angst, eenzaamheid en gevoelens van depressie kan verminderen (Folse, et al., 1994; Garrity, et al., 1989). Dit *stress buffering effect* wordt niet alleen op psychologisch niveau, maar ook op fysiologische niveau gevonden, zoals de afname van de stresshormonen catecholamine en

cortisol (Barker et al., 2005). Echter, deze afnames impliceren niet direct een positieve relatie tussen mens en dier. Oxytocine is een peptide hormoon geproduceerd in de hypothalamus, en wordt o.a. afgescheiden tijdens een bevalling en het geven van borstvoeding. Gedurende een stressreactie vermindert oxytocine activiteit in de hypothalamus-hypofyse-bijnier as (Amico et al., 1994; Windle et al., 1997; Neumann, 2002 in Nagasawa et al., 2008). Oxytocine speelt een belangrijke rol bij sociaal gedrag van mens en dier (Bos & van Honk, 2010) Recent onderzoek wijst uit dat oxytocine ook een rol speelt bij de sociale interactie tussen mens en dier. Odendaal & Meintjes (2003) vonden een toename in de concentratie oxytocine bij zowel mens als hond na interactie met elkaar. Dit versterkt de bevinding dat de omgang met dieren een positieve invloed op het welzijn van de mens heeft, maar suggereert tevens een positieve invloed van mens op dier.

1.4 De relatie dierenmishandeling en huiselijk geweld

In de afgelopen 30 jaar is bij wetenschappers de interesse in de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling gestegen. Dat het herkennen van dit verband niet een nieuw fenomeen is blijkt uit het citaat van John Locke aan het begin van de achttiende eeuw: *“They who delight in the suffering and destruction of inferior creatures, will not be apt to be very compassionate or benign to those of their own kind”* (Locke, 1705, in Ascione and Arkow, 1999). Uit diverse onderzoeken, met name in het buitenland, komt naar voren dat er een relatie bestaat tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling. In Nederland werd een eerste stap gezet in het onderzoek naar deze relatie door Enders-Slegers en Janssen in opdracht van stichting DierZijn. In hun onderzoek werden sleutelpersonen geïnterviewd om inzicht te krijgen en een beeld te vormen van huiselijk geweld in relatie tot dierenmishandeling. Daarnaast werd een enquête uitgezet onder dierenartsen om een beeld te krijgen of zij dierenmishandeling in hun praktijk herkenden en of zij de relatie met huiselijk geweld herkennen. Uit het onderzoek bleek dat meer dan de helft van de artsen minstens één keer per jaar dierenmishandeling waarneemt: daarbij vermoeden zij in één van de drie gevallen dat er ook sprake is van huiselijk geweld, in één van de 8 gevallen wordt aangegeven hier zeker van te zijn (Enders-Slegers & Janssen, 2009).

In het buitenland, met name in Angelsaksische landen, is de relatie tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld al langer een punt op de agenda van wetenschappelijk onderzoek. DeViney, Dickert & Lockwood (1983) horen bij de grondleggers van het wetenschappelijke onderzoek naar de *cruelty link*. Zij onderzochten 53 gezinnen met huisdieren waarbij sprake was van kinderenmishandeling en of -verwaarlozing en ontdekten

dat in 60% van de gezinnen ook sprake was van dierenmishandeling- of verwaarlozing. Arkow (1994) startte een onderzoek naar 122 vrouwen in opvangcentra en vond dat 24% van de vrouwen ook geweld tegen dieren rapporteerden. De percentages in vervolgonderzoeken naar de *cruelty link* liggen aanzienlijk hoger. Zo werden in een studie van Ascione (1998) 38 vrouwen geïnterviewd, die in een vrouwenopvangcentrum in Utah verbleven. Deze vrouwen werd gevraagd hun ervaringen met huisdieren te delen en 71% van de vrouwen gaf aan dat hun partner had gedreigd het huisdier pijn te doen. In 57% werd het huisdier daadwerkelijk pijn gedaan of gedood. Een ander onderzoek vond dat 20 van de 43 vrouwen in een opvangcentrum in South Carolina ervaring hadden met dierenmishandeling- of bedreiging door de partner. Negen vrouwen rapporteerden dat het om dreiging van geweld tegen huisdieren ging en elf vrouwen rapporteerden dat het huisdier daadwerkelijk door de partner werd mishandeld (Flynn, 2000). In een gecontroleerde studie van Ascione (2007) vond men dat vrouwen in een opvanghuis 11 keer vaker dierenmishandeling door partner rapporteerden dan vrouwen die niet te maken hadden met partnergeweld. Enders-Slegers & Janssen (2009) vergeleken dertien studies waarbij mishandelde vrouwen werden ondervraagd en vonden dat in 24% tot 79% tevens sprake was van dierenmishandeling. Het rekenkundige gemiddelde (zonder correctie van steekproefgrootte) kwam uit op 50,5%, hetgeen betekent dat in iets meer dan de helft van de situaties waarin vrouwen worden mishandeld, ook sprake is van dierenmishandeling. Veel van de mishandelde vrouwen, die in een vrouwenopvang verbleven, maakten zich zorgen om het huisdier, dat vaak achterbleef bij de gewelddadige partner (Flynn, 2000).

1.5 Gebruik van dieren als chantagemiddel

Vrouwen in gewelddadige thuissituaties rapporteren dat hun huisdier een belangrijke bron van emotionele steun is. Dit gold met name voor vrouwen waarvan het huisdier ook werd mishandeld (Ascione, 2007). Mogelijk zijn gewelddadige partners meer geneigd om een huisdier te mishandelen wanneer de vrouw een sterke band met het huisdier heeft. Een andere reden voor de sterkere band is de gedeelde rol als slachtoffer van geweld. Er is in deze situaties duidelijk een klimaat van terreur waar zowel mens als niet-mens bij wordt betrokken (Ascione, 2007). De negatieve emotionele en psychologische impact van de dierenmishandeling is waarschijnlijk groot, met name omdat de meerderheid van de vrouwen (80%) een sterke band met het huisdier rapporteert (Flynn, 2000). Mishandeling van een huisdier kan worden beschouwd als een vorm van controle. Pence and Paymar (1987) beschreven de *power and control wheel* waarin een aantal tactieken worden beschreven, zoals

economische controle, intimidatie, isolatie en bedreiging die door mannen worden ingezet om controle over hun vrouwelijke partners te behouden. Bradley et al. (2002) vonden een significante relatie tussen angst voor partner en het ervaren van controlegedrag met huiselijk geweld. Dieren worden op diverse manier ingezet om controle uit te oefenen:

- Gewelddadige partners dreigen een dier weg te doen of te doden om het gedrag van het gezin te controleren (Ascione & Arkow, 1999).
- Mishandelde vrouwen worden soms gedwongen tot illegale activiteiten onder dreiging dat hun huisdier iets zal worden aangedaan (Loring & Beaudoin, 2000 in Enders Slegers & Janssen, 2009).

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen directe en indirecte mishandeling van huisdieren om controle uit te oefenen. Directe vormen van dierenmishandeling zijn vormen van geweld waarbij het dier mogelijk lichamelijke pijn ondervindt, zoals slaan, duwen, schoppen, slaan met een voorwerp of seksueel geweld. Het geweld wordt ingezet om het slachtoffer in te laten zien wat er mogelijk met het slachtoffer gebeurt, wanneer deze zich niet aanpast aan de wensen van de pleger. Hiermee tracht de pleger het slachtoffer te controleren en te intimideren (Ascione & Arkow, 1999). Dieren worden soms ook gebruikt als wapens door plegers van huiselijk geweld (bv. een hond wordt op de partner afgestuurd) (DeVoe & Smith, 2002; Maiuro e.a., 2003; Walton-Moss e.a., 2005 in Enders Slegers & Janssen, 2009). Naast directe mishandeling kan er sprake zijn van indirecte mishandeling van huisdieren. Deze vorm van mishandeling, het bedreigen van een huisdier, kan minder opvallend zijn, vanwege het ontbreken van lichamen contact. Echter, deze vorm van mishandeling heeft tevens de mogelijkheid om slachtoffers te controleren en intimideren. Voorbeelden zijn; dreigen om het huisdier weg te doen, als het slachtoffer niet luistert, weigeren een huisdier eten en/of drinken te geven, mysterieuze verdwijning van huisdieren, het met opzet overvoeden van dieren (Ascione & Arkow, 1999). Simmons & Lehmann (2007) vonden dat gewelddadige partners die het huisdier mishandelden, meer controlerend gedrag lieten zien dan gewelddadige partners die niet gewelddadig waren jegens een huisdier.

Uit bovenstaande bevindingen blijkt dat het bedreigen en mishandelen van huisdieren kan worden ingezet als chantagemiddel. Het huisdier mishandelen en/of bedreigen van huisdieren zou een eerste stap kunnen zijn van het plegen van geweld binnen een relatie. Het geeft gewelddadige partners de mogelijkheid om controle uit te oefenen over bijvoorbeeld het vluchtgedrag van vrouwen.

1.6 Zorgen om het huisdier

In diverse studies is aangetoond dat vrouwen het verlaten van de partner uitstellen, vanwege bezorgdheid om het huisdier. Met name vrouwen zonder kinderen stelden het hulp zoeken uit, omdat zij mogelijk sterker gehecht zijn aan het huisdier (Ascione, 2007). Uit een andere studie van Ascione (1998) bleek dat 18% van de vrouwen het zoeken van hulp hadden uitgesteld. Flynn (2000) vond een vergelijkbaar percentage (18,6%) vrouwen dat aangaf langer in de gewelddadige situatie te zijn gebleven, omdat ze het huisdier niet achter wilden laten. Carlise-Frank, et al. (2004) vonden zelfs een percentage van 48% van vrouwen die aangeven dat de bezorgdheid om het huisdier ervoor heeft gezorgd dat zij het zoeken van hulp hadden uitgesteld. Wanneer vrouwen het zoeken naar hulp uitstellen betekent dit dat zij langer worden blootgesteld aan de mishandeling door de partner met alle gevolgen van dien. Ook eventuele kinderen en huisdieren worden in deze situaties langer blootgesteld aan het geweld, wanneer de vrouw er niet voor durft te kiezen haar gewelddadige partner te verlaten. Een reden dat de vrouwen het zoeken van veilig onderdak uitstellen is dat huisdieren in de meeste vrouwenopvangcentra niet worden toegelaten. In het buitenland, met name in (USA, UK, Canada en Australië), heeft het besef dat er een relatie bestaat tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling weerklank gevonden in allerlei projecten en maatregelen gericht op de bescherming van mens en dier (Enders-Slegers & Janssen, 2009). Voor huisdieren zijn er *safe havens* en enkele opvanghuizen zijn ingericht voor zowel vrouwen, kinderen en hun huisdieren. Huisdieren zijn vaak een bron van steun voor mensen en zeker in situaties dat vrouwen de keuze maken om hun partner te verlaten is het schrijnend dat zij ook het huisdier achter moet laten (Enders-Slegers, 2000).

1.7 Huidig onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in het voorkomen van dierenmishandeling onder vrouwelijke huisdierbezitters. Cijfers over het voorkomen van geweld tegen dieren door (ex-)partners van vrouwelijke huisdierbezitters zijn vooralsnog niet bekend. Verwacht wordt dat vrouwelijke huisdierbezitters dierenmishandeling door (ex-)partner rapporteren (hypothese 1). Ferwerda (2009) bracht in kaart dat 197.000 vrouwen in 2009 slachtoffer werden van (ex-)partnergeweld. Cijfers over het voorkomen van (ex-)partnergeweld tegen vrouwelijke huisdierbezitters zijn niet bekend. Verwacht wordt dat (ex-)partnergeweld voorkomt bij vrouwelijke huisdierbezitters (hypothese 2). Demografische gegevens van vrouwelijke huisdierbezitters die binnen het systeem te maken hebben met dierenmishandeling en/of partnergeweld zijn niet bekend. Verwacht wordt dat er geen

verschil wordt gevonden in leeftijd, opleidingsniveau, werk, aantal huisdieren en aantal kinderen tussen vrouwen die geweld meemaakten binnen het systeem en vrouwen waarbij geen enkele vorm van geweld voorkomt (hypothese 3). Onderzoek toont aan dat in ongeveer 50% van de situaties waarbij sprake is van huiselijk geweld, ook het huisdier slachtoffer is van geweld door (ex-)partner. Verwacht wordt dat dit andersom ook geldt, dus wanneer sprake is van dierenmishandeling wordt verwacht dat er ook geweld tegen de vrouwelijke huisdierbezitter wordt gerapporteerd (hypothese 4). Wanneer er sprake is van geweld tegen mens en dier wordt verwacht dat het geweld tegen het huisdier begint (hypothese 5). Onderzoeken waarbij de relatie tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling werd onderzocht vonden dat mishandelde vrouwen een sterke band met hun mishandelde huisdier rapporteerden. Verwacht wordt dat vrouwelijke huisdierbezitters binnen dit onderzoek ook een sterke band met het huisdier rapporteren wanneer er sprake is van geweld tegen het huisdier (hypothese 6). Huisdieren kunnen door een (ex-)partner worden ingezet als middel om controle te krijgen over de vrouwelijke partner. Verwacht wordt dat dreiging en mishandeling van een huisdier wordt ingezet om controle te krijgen over de mishandelde vrouwelijke huisdierbezitter (hypothese 7). Uit buitenlandse literatuur blijkt dat mishandelde vrouwen het zoeken van hulp uitstellen, omdat zij het (mishandelde) huisdier niet achter wil laten bij de gewelddadige partner. Verwacht wordt dat in het huidige onderzoek ook sprake is van het uitstellen van het zoeken van hulp (hypothese 8).

Onderzoeksvragen:

1. Komt dierenmishandeling voor binnen een populatie vrouwen met huisdieren?
2. Komt partnergeweld tegen vrouwelijke huisdierbezitters voor?
3. Is er verschil in demografische kenmerken (leeftijd, opleidingsniveau, werk, aantal huisdieren en aantal kinderen) van vrouwen die te maken hadden met geweld binnen haar gezinssysteem ten opzichte van vrouwen die niet te maken hadden met geweld binnen het systeem?
4. Komt het geweld tegen huisdier en vrouw tegelijkertijd voor?
5. Bij wie begint het geweld, wanneer er sprake is van geweld tegen vrouw en dier?
6. Wat is de band die vrouwelijk huisdierbezitters rapporteren wanneer er sprake is van geweld tegen het huisdier?
7. Worden huisdieren mishandeld en/of bedreigd door (ex-)partners om controle te kunnen uitoefenen op mishandelde vrouwelijke huisdierbezitters?
8. Stellen vrouwelijke huisdierbezitters, die worden mishandeld, het zoeken van hulp uit?

Hoofdstuk 2 Methode

2.1 Participanten

Vrouwen

Participanten werden geworven via dierenwinkels, scholen, advertenties via internet, een hondenschool en vrouwenopvang Kadera. Tabel 3 geeft een overzicht van de locaties waar vrouwen werden geïnterviewd, dan wel telefonisch werden benaderd. Participanten werden vooraf geselecteerd op een aantal voorwaarden: Zij moesten tussen de 20 en 60 jaar oud zijn. Een tweede voorwaarde was dat participanten in Nederland waren geboren, een derde voorwaarde was de aanwezigheid van een partner in de afgelopen twee jaar en de laatste voorwaarde om deel te nemen was het bezit van tenminste één huisdier in de afgelopen twee jaar. In totaal werden 123 vrouwen geïnterviewd. 10 vrouwen konden niet in het onderzoek worden geïnccludeerd vanwege de volgende redenen: drie vrouwen waren niet in Nederland geboren, twee vrouwen gaven na het interview aan niet meer deel te willen nemen aan het onderzoek, één vrouw was 70 jaar oud en vier vrouwen hadden geen toestemmingsformulier terug gezonden. In totaal werden 113 vrouwen in de leeftijd van 21 tot 58 jaar ($M = 40.0$, $SD = 11.32$) geïnccludeerd in het onderzoek.

Locatie	Vrouwen (n)	(%)
<i>Face-to-face interviews</i>		
Hondenschool (Barneveld)	6	5,3
Zeist (Wijkservicepunt Noord)	12	10,6
Enschede (Freinetschool)	2	1,8
Utrecht (Kunstfactor)	1	0,9
Kadera Zwolle (vrouwenopvang)	3	2,7
Kadera Enschede (vrouwenopvang)	4	3,5
Kadera (medewerkers)	10	8,8
<i>Telefonische interviews</i>		
Zeist/Enschede/Utrecht	75	66,4
Totaal	113	100

Tabel 3. Aantal geïnccludeerde interviews per locatie, verdeeld in face-to-face interviews en telefonische interviews.

Kinderen (7-12)

Wanneer vrouwen een kind hadden in de leeftijdscategorie 7 tot 12 werd gevraagd of dit kind ook deel wilde nemen aan het onderzoek. Wanneer er sprake was van een face-to-face interview werden vrouw en kind tegelijk geïnterviewd, bij een telefonisch interview werden vrouw en kind achter elkaar geïnterviewd. In totaal werden acht kinderen geïnterviewd over hun ervaringen met huisdieren. Er werd gebruik gemaakt van de Nederlandse versie van *Childrens Observation and Experience with their Pet (COEP)* (Ascione, 2010; Garnier, W. & Enders-Slegers, M.J. (2011).

2.2 Design

Huidig onderzoek betreft een exploratief onderzoek naar dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld in Nederland. Er is voor dit type onderzoek gekozen, omdat er geen data beschikbaar zijn over het voorkomen van dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld binnen een populatie vrouwelijke huisdierbezitters.

Gegevensverzameling geschiedde met behulp van de naar het Nederlandse vertaalde versie van de *Pet Treatment Survey* (Ascione, 2011; Enders-Slegers & Garnier, 2011). Het onderzoek is grotendeels kwantitatief van aard, hetgeen betekent dat gebruik is gemaakt van een gestandaardiseerd interview met gestandaardiseerde antwoordmogelijkheden (gestructureerd interview). Antwoorden kunnen op deze manier verwerkt worden met het statistische verwerkingsprogramma Statistical Package for the Social Sciences (SPSS). Bij enkele vragen is tevens gelegenheid om antwoorden toe te lichten om specifiek inzicht te krijgen in de casussen. Toevoeging van open vragen geeft vrouwen gelegenheid relevante informatie die niet in de vragenlijst is opgenomen te delen. Voorafgaand aan de afname van de interviews kreeg de onderzoeker training in het afnemen van interviews.

2.3 Meetinstrument

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van de *Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen* (Garnier & Enders-Slegers, 2012) en de *Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen Opvang* (Garnier & Enders-Slegers, 2012) bestaande uit respectievelijk 44 en 43 vragen. Beide vragenlijsten zijn gebaseerd op de *The Pet Treatment Survey, Mother / Child Version* (Ascione, 2011) waarvan vragen naar het Nederlands zijn vertaald, terugvertaald, aangepast en aangevuld. De *Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen (Opvang)* bestaat uit vier onderdelen. De afname van deze onderdelen nam gemiddeld 25 minuten in beslag.

In het eerste gedeelte werd naar demografische gegevens van participanten gevraagd. Deze omvatte de leeftijd van de participant, de hoogst afgerond opleiding en de vraag of de participant werkzaam was op het moment van afname.

Het tweede gedeelte van de vragenlijst richtte zich op de huisdieren van de participanten. Er werd gevraagd welke en hoeveel huisdieren de participanten hadden, naar dierenartsenbezoek en de (eventuele) reden hiervoor. Tevens werd er gevraagd of men zich weleens ongerust maakte over de huisdieren. Bij de verwerking van het aantal huisdieren is er voor gekozen om ongeacht de hoeveelheid vissen deze te rekenen als één huisdier, omdat er nauwelijks verschil is in het verzorgen van 1 of meer vissen. Daarnaast kan het rapporteren per vis voor een vertekend beeld zorgen in het aantal huisdieren in de steekproef.

Het derde deel richtte zich op de partner van de participant. Er werd gevraagd of de partner betrokken is bij de verzorging van de huisdieren. Ook werd gevraagd of de partner de huisdieren weleens heeft bedreigd, pijn gedaan of gedood. Wanneer deze vragen bevestigend werden beantwoord, volgden een aantal vragen over details van deze gebeurtenissen. Zo werd gevraagd hoe vaak mishandeling of bedreiging plaatsvond en welke emoties het bij de participant opriep. Daarnaast werd gevraagd of de participant overweegt om de partner te verlaten en of de zorgen om de huisdieren eraan bijdragen dat de participant nog bij de partner is. Ook werd gevraagd of de partner is veranderd als het gaat om het gebruik van geweld tegen mens en/of dier. De twee vragenlijsten verschillen van elkaar op de items 28 tot en met 31 als het gaat om de vragenlijst voor vrouwen en op de items 35 tot en met 37 als het gaat om de vragenlijst voor vrouwen uit de opvang. In de versie van de vrouwen uit de vrouwenopvang werden de vragen: *“Overweegt u uw partner te verlaten? Zijn zorgen om uw huisdier van invloed op uw beslissing? Zou u bij uw partner weggaan als uw huisdieren in veiligheid konden worden gesteld of met u mee konden?”* vervangen door *“Hebben zorgen om uw huisdieren u ervan weerhouden eerder hulp te zoeken? Wat is er gebeurd met uw huisdier(en) toen u naar de opvang ging? Maakt u zich op dit moment zorgen dat er nare dingen met uw huisdieren zouden gebeuren?”*

Ter afsluiting van het interview werden er vragen gesteld gericht op de omgang van kinderen met huisdieren. Vanzelfsprekend werd dit deel alleen afgenomen wanneer participanten één of meer kinderen hadden.

Er is geen informatie bekend over de betrouwbaarheid en validiteit van zowel de *Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen*, *Vragenlijst Omgang met Huisdieren VrouwenOpvang* als *The Pet Treatment Mother/Child Version*.

2.4 Pilotstudie naar het meetinstrument

Voorafgaand aan het onderzoek werd pilotstudie verricht binnen Kadera, met als het doel het meetinstrument te testen en te verbeteren. Tijdens deze pilotstudie werden tien vrouwen die in de opvang verbleven ondervraagd, waarvan zeven uiteindelijk voldeden aan de criteria voor het onderzoek. Eveneens werden tien vrouwelijke medewerkers van Kadera geïnterviewd, zij voldeden allen aan de criteria van de onderzoeksgroep. De pilotstudie had als doel om te testen of de vragen uit de *Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen*, zoals deze geformuleerd staan, correct geïnterpreteerd werden. Bij een aantal vragen werd het taalgebruik aangepast naar eenvoudiger taalgebruik, omdat deze vragen niet door alle participanten werden begrepen. Bij een aantal vragen ontbrak een antwoordmogelijkheid 'niet van toepassing' en deze is bij de huidige versie van de vragenlijst toegevoegd.

2.5 Respons

38 participanten werden face-to-face geïnterviewd op vijf verschillende locaties (Zeist, Enschede, Barneveld, Zwolle en Utrecht) in Nederland. Door het aanvankelijk geringe aantal aanmeldingen van participanten is tijdens het onderzoek besloten om naast face-to-face, ook telefonische interviews af te nemen. Een tweede reden om telefonische interviews af te nemen was de praktische onuitvoerbaarheid van de face-to-face interviews. Om een representatieve steekproef te krijgen, was het nodig om vrouwen uit alle delen van Nederland te interviewen, met alleen face-to-face interviews zou dit te tijdrovend zijn geweest. Uit onderzoek naar uitkomstenverschillen tussen face-to-face en telefonisch afname van interviews komen verschillende resultaten naar voren. Sturges en Hanrahan (2004) vonden geen verschil in de uitkomsten tussen telefonische of face-to-face interviews. Uit het onderzoek van Holbrook et al. (2003) kwam naar voren dat personen die telefonisch werden benaderd voor een interview meer geneigd waren tot sociaal wenselijke antwoorden, minder coöperatief en meer achterdochtig waren. Echter, participanten uit het onderzoek van Holbrook et al. (2003) werden random benaderd, terwijl participanten in het huidige onderzoek zichzelf hadden opgegeven voor deelname, hetgeen impliceert dat participanten in huidig onderzoek wel coöperatief waren.

2.6 Procedure

Respondenten werden deels geworven binnen de vrouwenopvang van Kadera (Enschede en Zwolle). Tien participanten uit de opvang zijn geïnterviewd door een preventiemedewerkster van Kadera. Zij verbleven op dat moment op de opvanglocatie. Een tweede deel van de

respondenten is geworven via flyers die werden verspreid in dierenwinkels, scholen en via een hondenschool. Participanten konden zich opgeven via email of via een speciaal telefoonnummer. Een derde deel van de respondenten is via de sites van de Sophia Vereniging, het LICG, de Hondenbescherming en via diverse kleinere dierenverenigingen benaderd om deel te nemen aan een telefonisch interview naar de omgang met huisdieren.

Face-to-face

Vrouwen

Participanten werden via scholen, dierenwinkels en een hondenschool benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Wanneer zij geïnteresseerd waren, konden zij zich via e-mail of via telefoon opgeven. Participanten werden geïnterviewd in Zeist, Barneveld, Zwolle, Enschede en Utrecht. Het interview begon met een instructie welke werd voorgelezen door de onderzoeker. Na de instructie werden twee exemplaren van een toestemmingsformulier ondertekend, door zowel de onderzoeker als de participant, waarvan één exemplaar bestemd was voor de geïnterviewde en één exemplaar voor de onderzoeker. Na het afronden van deze formaliteit las de onderzoeker de vragen in volgorde voor. Wanneer deelnemers geïnteresseerd waren in het onderzoek konden zij hun naam en emailadres achterlaten op een formulier welke niet gekoppeld was aan het interview. Als dank voor deelname ontvingen de deelnemers een attentie van de onderzoeker, samen met de gegevens van de onderzoekers. De gegevens werden verstrekt om participanten de gelegenheid te geven bij vragen of opmerkingen de onderzoekers te benaderen.

Telefonische afname

Wanneer er sprake was van een telefonisch ingepland interview werd door de onderzoekers op een afgesproken moment telefonisch contact gezocht met de participant. Het interview begon, zoals de face-to-face interviews met het voorlezen van de instructie, waarna mondeling toestemming werd gevraagd of deelname akkoord was. Na bevestiging stelde de onderzoeker de vragen uit de vragenlijst in de volgorde waarop deze gepresenteerd stonden. Na afname van het interview werd het toestemmingsformulier in tweevoud naar de participant verzonden. Om het aantal retour gestuurde toestemmingsformulieren te maximaliseren, werd een gefrankeerde envelop bijgevoegd. Ter controle welke respondenten het toestemmingsformulier hadden teruggestuurd, werd het respondentnummer op de envelop genoteerd. Vanwege de laagdrempeligheid van een telefonisch interview werden participanten niet beloond met een attentie bij deelname aan het onderzoek.

Kinderen

Wanneer de moeder toestemming gaf om het kind deel te laten nemen aan het onderzoek en wanneer het kind hiermee instemde werd een afspraak met moeder en kind gemaakt. Vrouw en kind werden tegelijkertijd door twee onderzoekers geïnterviewd wanneer er sprake was van face-to-face interview. Indien er sprake was van telefonische afname werd eerst de moeder geïnterviewd en daarna het kind door dezelfde onderzoeker. Wanneer sprake was van face-to-face interviews kregen kinderen een attentie, bij telefonische afname werd geen attentie gegeven. De data van de geïnterviewde kinderen werden voor het huidige onderzoek niet gebruikt, vanwege het geringe aantal kinderen dat binnen de twee maanden tijdsbestek van interviewen werd geworven en omdat deze niet bijdroegen aan het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

2.7 Analyse

Voor het analyseren van de resultaten werd gebruik gemaakt van SPSS versie 19.0. Door berekening van percentages werd gekeken hoeveel vrouwelijke huisdierbezitters te maken kregen met dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld (onderzoeksvragen 1 en 2). Om te bepalen of er verschil was tussen de vrouwen die te maken kregen met geweld binnen het systeem (onderzoeksvraag 3) werd een variabele aangemaakt welke aangaf of geweld (dierenmishandeling en/of (ex-)partnergeweld) binnen het systeem van de vrouwelijke huisdierbezitter werd gerapporteerd. Dit werd getoetst met de *onafhankelijke t-toets* (leeftijd, aantal huisdieren en aantal kinderen) en met de *Mann-Whitney test* (opleidingsniveau en werk).

Vanwege het geringe aantal casussen werden de onderzoeksvragen 4, 7 en 8 berekend middels niet-parametrische toetsen. Hypothese 4: Dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld komen tegelijkertijd voor binnen een systeem waarbij sprake is van geweld werd getoetst met de *Fisher's Exact toets*. Er werd gekozen voor deze toets, omdat er sprake was van minder dan 5 participanten binnen 1 conditie.

Het begin van het geweld en de band die de vrouwen rapporteren met het mishandelde huisdier (onderzoeksvragen 5 en 6) werden beschreven in frequenties en percentages, vanwege de geringe aantallen.

Voor het berekenen van onderzoeksvraag 7 werd een variabele aangemaakt waarin werd aangegeven of er sprake was van zowel dreiging als geweld tegen het huisdier binnen een systeem waarin sprake was van (ex-)partnergeweld. Om te onderzoeken of dreiging en

mishandeling samen voorkwamen met (ex-)partnergeweld werd de *Fisher's Exact Toets* gebruikt. *Fisher's Exact Toets* beoordeelt of het verschil tussen proporties werkelijk bestaat.

Om te onderzoeken of vrouwen het zoeken van hulp uitstellen (hypothese 8) werd een dichotome variabele aangemaakt om te onderzoeken of het zoeken van hulp, wel dan niet werd uitgesteld. Uitstelgedrag werd getoetst met de *Fisher's Exact Toets*.

Hoofdstuk 3 Resultaten

In totaal werden 113 vrouwelijke huisdierbezitters binnen deze thesis geïncludeerd. De leeftijden van de vrouwen varieerden van 21 tot 59 jaar ($M=40.04$, $SD=11.32$).

Leeftijd	Vrouwen (n)	(%)
20-29	32	28.3
30-39	17	15,1
40-49	32	28.3
50-60	32	28.3
Totaal	113	100

Tabel 4. Leeftijdsverdeling van de totale steekproef vrouwelijke huisdierbezitters.

Uit tabel 4 valt af te lezen dat vrouwen in de leeftijdscategorie 20-29, 40-49 en 50-60 gelijk verdeeld zijn. Het aantal vrouwen in de leeftijdscategorie 30-39 is ondervertegenwoordigd, wanneer wordt gekeken naar de samenstelling van vrouwen in Nederland (CBS; mannen en vrouwen in Nederland). Over de samenstelling van vrouwelijke huisdierbezitters zijn echter geen statistieken bekend, waardoor het onmogelijk is om te toetsen in hoeverre vrouwelijke huisdierbezitters in Nederland binnen deze leeftijdscategorie ondervertegenwoordigd zijn.

Het aantal huisdieren in de steekproef varieerde van 1 huisdier tot 67 huisdieren in de afgelopen twee jaar ($M = 4.84$, $SD = 7.039$).

Het aantal kinderen in de gezinnen van vrouwelijke huisdierbezitters varieerde van 0 tot 5 ($M = 0.85$, $SD = 1.094$).

Tabel 5 geeft het opleidingsniveau van de vrouwelijke huisdierbezitters binnen de steekproef weer. Uit deze tabel valt af te lezen dat vrouwen met een afgeronde HBO studie oververtegenwoordigd zijn binnen het huidige onderzoek. Er werden relatief veel vrouwen (meer dan de helft) geïnterviewd die hoger waren opgeleid (HBO of WO).

Opleidingsniveau	Vrouwen (n)	(%)
Basisonderwijs	3	2,65
Praktijkonderwijs	4	3,54
MAVO/VMBO	8	7,09
HAVO	6	5,31
VWO	7	6,19
MBO	25	22,1
HBO	40	35,40
WO	20	17,70
Totaal	113	100,00

Tabel 5. Opleidingsniveau van de totale steekproef vrouwelijke huisdierbezitters.

Van de 113 vrouwelijke huisdierbezitter gaven 85 vrouwen (75,2%) aan te werken, 27 vrouwen (24,8%) gaven aan geen werk te hebben op het moment van het interview.

De onderzoeksvragen beschreven op pagina 14 worden in onderstaande paragrafen 3.1 tot en met 3.8 beantwoord.

3.1 Dierenmishandeling (onderzoeksvraag 1)

Negen vrouwen (7,9% van de steekproef) bevestigden de vraag of er sprake is geweest van pijn doen of doden van een huisdier door de (ex-)partner. Deze bevindingen bevestigen de hypothese dat er sprake is van dierenmishandeling door (ex-)partners van vrouwelijke huisdierbezitters. Er werd uitsluitend gerapporteerd dat huisdieren werden pijn gedaan. Er werd in geen enkele situatie gerapporteerd dat een huisdier was gedood. De duur en frequentie van het pijn doen varieerde. Vier vrouwen gaven aan dat het om een incidentele gebeurtenis ging. Zij rapporteerden dat de duur niet van toepassing was, omdat mishandeling één tot twee keer was voorgekomen. In een andere situatie was dierenmishandeling één tot twee keer voorgekomen in een periode van ongeveer zes maanden. Twee vrouwen rapporteerden dat de mishandeling van het huisdier drie tot zes keer was voorgekomen, waarbij de duur van de mishandeling respectievelijk één maand en langer dan zes maanden was. In twee situaties

duurde de mishandeling langer dan zes maanden en werd het huisdier vaker dan zes keer pijn gedaan. Tabel 6 geeft duur en frequentie van dierenmishandeling in een schema weer.

Duur/Frequentie	één tot twee keer	drie tot zes keer	vaker dan zes keer
Ongeveer een maand	0	1	0
Ongeveer zes maanden	1	0	0
Langer dan zes maanden	0	1	2
Niet van toepassing	4	0	0

Tabel 6. Duur en frequentie van dierenmishandeling in aantallen.

3.2 (Ex-)Partnergeweld (onderzoeksvraag 2)

Tien vrouwen (8,9%) rapporteerden dat er sprake is geweest van (ex-)partnergeweld in de afgelopen twee jaar. Zeven van de tien vrouwen verbleven in vrouwenopvang, drie van de tien vrouwen werden telefonisch geïnterviewd en verbleven niet in de vrouwenopvang. De leeftijd van de vrouwen die te maken hadden met (ex-)partnergeweld varieerde van 21 tot 56 ($M=33,0$, $SD=12,5$). Deze bevindingen bevestigen de tweede hypothese dat er sprake is van (ex-)partnergeweld tegen vrouwelijke huisdierbezitters.

3.3 Demografische gegevens en geweld (onderzoeksvraag 3)

In de gehele steekproef rapporteerden veertien vrouwen dat tenminste één vorm van bovengenoemd geweld was voorgekomen in haar gezinssituatie in de afgelopen twee jaar. De overige 99 vrouwen herkenden geen vorm van geweld gepleegd door (ex-)partner binnen het gezinssysteem. De vrouwelijke huisdierbezitters die te maken hadden met geweld binnen het systeem varieerden in de leeftijd van 21 tot 56 ($M=35,1$, $SD=11,8$). De leeftijd van vrouwen die niet te maken hadden met geweld binnen het systeem varieerde van 21 tot 59 ($M=40,9$, $SD=11,1$). Vrouwelijke huisdierbezitters die te maken hebben met geweld binnen het systeem zijn gemiddeld jonger dan vrouwen voor wie dit niet geldt, dit resultaat is echter niet significant ($t(110) = 1,79$, $p > .05$).

Het aantal huisdieren in de gezinnen waar sprake was van geweld varieerde van 1 tot 12 ($M=2,5$, $SD=2,85$). In gezinnen waar geen geweld werd gebruikt door (ex-)partner varieerde het aantal huisdieren van 1 tot 67 ($M=4,13$, $SD=6,50$). Gezinnen waar sprake is van geweld hebben gemiddeld minder huisdieren, dit verschil is echter niet significant ($t(111) = .233$, $p > .05$).

Het aantal kinderen binnen een systeem waarbij geweld tegen vrouw en/of dier werd gebruikt varieerde van 0 tot 2 kinderen ($M=0,55$, $SD=.820$) tegenover 0 tot 5 kinderen in

gezinnen waar geen sprake was van geweld tegen vrouw en/of huisdier ($M=0.88$, $SD=1.118$). Het aantal kinderen van vrouwen die te maken hadden met een gewelddadige (ex-)partner verschilde niet significant van de vrouwen zonder gewelddadige (ex-)partner ($t(108) = .959$, $p > .05$).

Wanneer werd gekeken naar het opleidingsniveau blijkt uit sommige onderzoeken dat vrouwen met een laag opleidingsniveau een iets groter risico lopen om slachtoffer te worden van huiselijk geweld (Astin et al., 1995; Babcock et al., 1993; Vivian & Malone, 1997). Over vrouwelijke huisdierbezitters zijn geen gegevens bekend over het opleidingsniveau van de huisdierbezitster en geweld tegen huisdieren. In huidig onderzoek werd geen significant verschil gevonden in opleidingsniveau tussen vrouwen die wel te maken hadden met (ex-)partnergeweld binnen het systeem en vrouwen die niet te maken hadden met geweld binnen het systeem ($z = -1.49$, $p > .05$).

Opleidingsniveau	Geweldsituaties (n)	(%)	Niet-Geweldsituaties	%
Basisonderwijs	2	14,3	1	1,0
Praktijkonderwijs	0	0	4	4,0
MAVO/VMBO	3	21,4	5	5,1
HAVO	0	0	6	6,1
VWO	0	0	7	7,1
Middelbaar Beroepsonderwijs	3	21,4	22	22,2
Hoger Beroepsonderwijs	5	35,7	35	35,4
Wetenschappelijk Onderwijs	1	7,2	19	19,1
Totaal	14	100	99	100

Tabel 7. Opleidingsniveau van de vrouwen uit steekproef verdeeld in vrouwen die te maken hadden met gewelddadige (ex-)partners en vrouwen die niet te maken hadden met gewelddadige (ex-)partners.

Van de 14 vrouwen waarbij sprake was van geweld binnen het systeem in de afgelopen twee jaar, gaven vier van de veertien personen (28,6%) aan te werken, van de andere vrouwen waren 81 van de 99 (81,8%) momenteel werkzaam. Het verschil tussen werkende vrouwen met gewelddadige partners en niet-gewelddadige partners was significant ($z = -4.40$, $p < .00$).

Uit bovenstaande bevindingen blijkt dat hypothese 3 grotendeels kan worden aangenomen. Er werd geen verschil in demografische gegevens gevonden tussen systemen waar geweld door (ex-)partner werd gepleegd en systemen waarbij hier geen sprake van was

wanneer werd gekeken naar leeftijd, aantal huisdieren, aantal kinderen en opleidingsniveau. Wel werd een verschil gevonden tussen de twee groepen wanneer werd gekeken naar het werkzaam zijn van de vrouwelijke huisdierbezitters. In systemen waar de vrouwelijke huisdierbezitter werkzaam was werd minder geweld binnen het systeem gerapporteerd.

3.4 Dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld binnen één systeem (onderzoeksvraag 4)

In de gehele steekproef werd door negen vrouwen gerapporteerd dat er sprake is geweest van pijn doen van het huisdier door de (ex-)partner. De duur en frequentie van het pijn doen van een huisdier varieerde. Vier vrouwen gaven aan dat het om een incidentele gebeurtenis ging. Zij rapporteerden dat de duur niet van toepassing was en de mishandeling één tot twee keer was voorgekomen. In de vijf overige situaties kwam het geweld tegelijk voor met geweld tegen de vrouw, hetgeen betekent dat in vijf van de negen keer wanneer er sprake was van dierenmishandeling er tevens sprake was van geweld tegen de vrouwelijke huisdierbezitter. Bij deze negen vrouwen is dus bij 55,6% van de situaties waarbij sprake is van pijn doen van een dier, tevens sprake van geweld tegen de vrouw. Binnen deze groep vrouwelijke huisdierbezitters is sprake van een significante samenhang tussen geweld tegen mens en geweld tegen dier gepleegd door (ex-)partner ($\chi^2(1, N = 112) = 26,17, p = < .00$). Hiermee wordt hypothese 4 bevestigd, wanneer er sprake is van geweld tegen een huisdier, is er ook sprake van geweld tegen de vrouwelijke huisdierbezitter.

3.5 Begin van geweld (onderzoeksvraag 5)

Wanneer er sprake was van geweld binnen het systeem tegen zowel mens als dier, startte dit binnen deze steekproef in de meeste gevallen met geweld tegen de vrouw. Van de vijf vrouwen die te maken had met geweld door de (ex-)partner, tegen haar en het huisdier, gaven drie vrouwen aan dat het geweld was begonnen tegen haar. Eén vrouw gaf aan dat het geweld was begonnen tegen het huisdier en één vrouw rapporteerde *‘anders...het geweld begon tegen een onbekende, daarna werd er geweld gebruikt tegen het huisdier, daarna tegen de kinderen en als laatste tegen de vrouw’*. Van deze vijf vrouwelijke huisdierbezitters begon het geweld in drie situaties tegen de vrouw. Hypothese 5 wordt niet bevestigd, het geweld blijkt in de meerderheid gestart te zijn met geweld tegen de vrouwelijke huisdierbezitter en niet, zoals verwacht, tegen het huisdier.

3.6 De band met het huisdier (onderzoeksvraag 6)

Acht van de negen vrouwen, waarbij er sprake was van geweld tegen een huisdier, gaven aan dat haar relatie met het huisdier heel hecht is en dat het dier een bron van troost en vriendschap is. Binnen deze groep van acht vrouwen, bevonden zich ook de vijf vrouwen die te maken hadden met geweld door (ex-)partner. Eén van deze vijf vrouwen omschrijft haar huisdier als *'haar kindje'*, een andere vrouw zegt *'mijn hond staat mij het meest naar mijn hart'*. Eén vrouw rapporteert dat de band met het mishandelde huisdier niet van toepassing is, omdat het om een incidentele gebeurtenis ging. Binnen deze steekproef werd altijd een hechte band met het huisdier gerapporteerd wanneer het dier slachtoffer is van geweld. Met deze bevindingen wordt hypothese 6 bevestigd, vrouwen rapporteren een sterke band met het mishandelde huisdier.

3.7 Geweld/dreiging tegen huisdieren als vorm van controle (onderzoeksvraag 7)

In de gehele steekproef werd door zes vrouwen gerapporteerd dat er sprake was van dreiging door (ex-)partner om een huisdier pijn te willen doen of te doden. In één van deze zes situaties was er naast het dreigement geen sprake van daadwerkelijk geweld tegen mens of dier. In een tweede situatie ging het bedreigen van het huisdier samen met het daadwerkelijk pijn doen van een huisdier. Vier situaties waarin werd bedreigd met geweld tegen het huisdier gingen gepaard met het daadwerkelijk pijn doen van huisdier én geweld tegen de vrouw.

Binnen het onderzoek kwam uit de open vragen informatie naar voren over de wijze waarop huisdieren worden gebruikt om controle te krijgen over de vrouw. Eén vrouw gaf aan zichzelf in de badkamer te hebben opgesloten. Op dat moment dreigde haar (ex-)partner dat hij haar hond zou slaan en schoppen, als zij er niet uit zou komen. Een tweede vrouw gaf aan dat haar man dreigde met het ingooien van de ruiten, zodat de hond in glas zou lopen. Tevens dreigde hij om brandende lappen door de brievenbus te gooien, zodat de hond deze zou oppakken. Hij deed dit volgens haar, om haar te *'terroriseren'*. Een derde vrouw gaf aan dat er drie honden in de woning van haar en haar (ex-)partner woonden, waarvan één hond van haar was. Haar (ex-)partner bedreigde en mishandelde alleen haar hond. Een vierde vrouw gaf aan dat haar (ex-)partner dreigde om de dieren iets aan te doen om iets voor elkaar te krijgen bij haar, zij deed dan wat hij wilde. Uit deze situaties bleek dat (ex-)partners gebruik maken van geweld en bedreiging tegen het huisdier om controle uit te oefenen over de vrouw. Binnen de groep van zes vrouwen is sprake van een verband tussen dreiging om het huisdier pijn te doen samen met geweld tegen huisdier en partnergeweld, echter is dit verband niet significant ($p = 49,12$, $p = >.00$) Hiermee kan hypothese 7, geweld en dreiging tegen het

huisdier, worden ingezet om controle uit te oefenen over de vrouwelijke huisdierbezitter niet worden bevestigd.

3.8 Het zoeken van hulp uitstellen (onderzoeksvraag 8)

Vier van de tien vrouwelijke huisdierbezitters die te maken had met (ex-)partnergeweld geeft aan dat zij het zoeken van hulp heeft uitgesteld vanwege bezorgdheid om het huisdier. Drie vrouwen kwamen uiteindelijk in de hulpverlening terecht, waarbij er in twee situaties sprake was van geweld tegen mens en dier en in één situatie geweld tegen de vrouwelijke huisdierbezitter. Eén vrouw rapporteerde nooit in de hulpverlening terecht te zijn gekomen, omdat zij haar huisdieren niet mee kon nemen. Binnen de groep vrouwen waarbij sprake was van (ex-)partnergeweld werd het zoeken van hulp door 40% van de vrouwen uitgesteld ($p = 62,2$, $p = <.00$). Hypothese 8, mishandelde vrouwen stellen het zoeken van hulp uit, wordt hiermee bevestigd.

Samengevat: Uit de steekproef van 113 vrouwelijke huisdierbezitters rapporteerden negen vrouwen (8%) dat er sprake is geweest van dierenmishandeling door (ex-)partner. Hiervan rapporteren vier vrouwen dat het ging om een incidentele gebeurtenis. In vijf situaties werd aangegeven dat de mishandeling van langere duur of meerdere malen voorkwam. Deze vijf situaties gingen allen gepaard met geweld van de (ex-)partner jegens de vrouw. Drie vrouwen gaven aan dat het geweld was begonnen tegen haar. Door de vrouwen waarvan het huisdier werd mishandeld, werd de band met het huisdier als zeer hecht omschreven; het huisdier was een bron van troost en vriendschap. Dreigementen en mishandelingen worden ingezet door partners om controle te krijgen over de vrouw. Vier vrouwen die te maken hadden met huiselijk geweld gaven aan dat zij het zoeken van hulp had uitgesteld, omdat zij het huisdier niet achter wilden laten, in drie gevallen ging het huiselijk geweld gepaard met dierenmishandeling.

1.

Hoofdstuk 4. Discussie

Het doel van huidig onderzoek was om inzicht te krijgen in dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld binnen een steekproef van vrouwelijke huisdierbezitters. Er werd gekeken naar het tegelijk voorkomen van dit geweld en onderzocht tegen wie het geweld startte. Tevens werd er gekeken naar de relatie van de vrouwelijke huisdierbezitter met het mishandelde huisdier en of het huisdier door de (ex-)partner werd ingezet als middel om controle uit te oefenen over de vrouw. Daarnaast werd gekeken of het zoeken van hulp werd uitgesteld, wanneer er sprake was van intiem partnergeweld binnen het systeem.

Gedurende het onderzoek hebben twee vrouwen zich na het interview teruggetrokken. Beide participanten vonden het niet wenselijk dat het onderzoek gepresenteerd werd als onderzoek naar de omgang met huisdieren, terwijl vragen werden gesteld over (ex-)partnergeweld. Eén van deze twee vrouwen gaf aan in het verleden slachtoffer te zijn geweest van huiselijk geweld (door vader). Een derde vrouw trok zich terug van deelname voordat het interview was afgenomen, omdat zij kennis had gekregen over de inhoud van de vragen tijdens het interview. Zij zou zich bezwaard hebben gevoeld bij het beantwoorden van vragen die, volgens haar, mogelijk aanvallend konden zijn richting haar partner. Hieruit blijkt dat er wellicht een taboe ligt op het onderwerp *geweld* en dat het voor sommige vrouwen een lastig onderwerp is om te bespreken, mogelijk zelfs wanneer er geen sprake is van geweld.

Bij het analyseren en interpreteren van de resultaten is het van belang rekening te houden met de steekproef vrouwen die is ondervraagd. Een groot deel van de vrouwen werd geworven via organisaties waar het welzijn van dieren een rol speelt. In de wervingstekst stond dat het om een onderzoek ging naar de omgang met huisdieren. Deze factoren kunnen ervoor gezorgd hebben dat met name vrouwen die affiniteit hebben met huisdieren eerder geneigd waren deel te nemen aan het onderzoek, hetgeen voor een vertekend beeld kan zorgen. Een andere factor bij het interpreteren van de steekproef waarmee rekening moet worden gehouden is het opleidingsniveau van de vrouwen die werden geïnterviewd. Wanneer er wordt gekeken naar het opleidingsniveau van vrouwen in Nederland blijkt dat in 2009 iets meer dan 30% hoger opgeleid is, 40% middelbaar opgeleid en iets meer dan 25% lager opgeleid (CBS, 2010). Door het ontbreken van een duidelijke definitie van lager, middelbaar en hoger onderwijs is er voor gekozen om deze binnen het huidige onderzoek als volgt te verdelen: lager onderwijs: basisonderwijs, MAVO/VMBO, HAVO, VWO, middelbaar onderwijs: middelbaar beroepsonderwijs (MBO) en hoger onderwijs: hoger beroepsonderwijs (HBO en wetenschappelijk onderwijs (WO)). De meerderheid (53,1%) van de vrouwelijke

huisdierbezitters in de steekproef was hoger opgeleid, 22,1% was middelbaar opgeleid en 24,8% was lager opgeleid. Hieruit blijkt dat hogeropgeleide vrouwen oververtegenwoordigd zijn en middelbaar opgeleide vrouwen ondervertegenwoordigd zijn binnen de steekproef, waardoor de steekproef niet als representatief kan worden beschouwd wanneer het gaat om opleidingsniveau. Het percentage lager opgeleide vrouwen in de steekproef komt echter wel overeen met het percentage lager opgeleide vrouwen in de Nederlandse samenleving.

In de gehele steekproef rapporteert 8% van de vrouwelijke huisdierbezitters dat er sprake is van dierenmishandeling door (ex-)partner. Geschat wordt dat in 2010 het aantal vrouwelijke huisdierbezitters met partner 2.296.000 bedroeg (CBS; LID). Wanneer 8% zou worden gehanteerd als een representatief percentage betekent dit dat er in 2010 183.680 huisdieren van vrouwelijke huisdierbezitters met een partner werden mishandeld. Het LID meldt dat er in 2010 in totaal 4722 meldingen zijn geweest van mishandelde huisdieren. Hieruit blijkt dat dierenmishandeling een misstand is dat vaak achter gesloten deuren plaatsvindt.

In totaal rapporteerden tien van de 113 vrouwen (8,9%) dat er sprake is (geweest) van (ex-)partnergeweld. Römken (1997) vond in haar onderzoek naar vrouwelijke slachtoffers van partnergeweld een percentage van 20,8%. De vrouwen in huidig onderzoek die spraken over (ex-)partnergeweld, verkeerden op het moment van het interview niet meer in de gewelddadige situatie, waardoor zij vrij konden spreken over hun verleden met een gewelddadige partner, terwijl de meerderheid van de overige vrouwen nog samen met haar partner was op het moment van het interview. Het is tevens mogelijk dat intiem partnergeweld onder vrouwelijke huisdierbezitters lager is dan in de gehele populatie vrouwen. Er kan sprake zijn van onderrapportage door de vrouwelijke huisdierbezitters, vanwege taboe, schaamte of andere (privacygevoelige) redenen. Een andere mogelijkheid is dat er sprake is van een niet-representatieve steekproef wanneer het gaat om (ex-)partnergeweld. Tevens dient er rekening mee worden gehouden dat zeven vrouwen die te maken hadden met (ex-)partnergeweld werden geworven vanuit een vrouwenopvang. Hierdoor is sprake geweest van het selectief selecteren van vrouwen die te maken hadden met huiselijk geweld, waardoor er mogelijk een vertekend beeld is ontstaan binnen de steekproef vrouwelijke huisdierbezitters.

Vrouwen die te maken hadden met een vorm van geweld gepleegd door een (ex-)partner waren gemiddeld jonger dan vrouwen die niet te maken kregen met een vorm van geweld. Het verschil in leeftijd bleek echter niet significant. Mogelijk werd dit verschil niet significant door het geringe aantal vrouwelijke huisdierbezitters binnen de steekproef die te maken had met geweld door de (ex-)partner. Bergman & Brismar (1991) vonden dat vrouwen die te maken hadden met huiselijk geweld gemiddeld 33 (+/- 2 jaar), hetgeen overeenkomt met

huidig onderzoek waarin vrouwen die te maken hadden met geweld binnen het systeem een gemiddelde leeftijd van 35,1 jaar hadden. Dit suggereert dat vrouwen in de jongere leeftijdscategorie een verhoogde kans hebben op (ex-)partnergeweld, en dat daarmee huisdieren van deze vrouwen een verhoogde kans hebben om slachtoffer te worden van dierenmishandeling.

Er werd in huidig onderzoek een verschil gevonden tussen werkende en niet-werkende vrouwelijke huisdierbezitters. Vrouwen die niet werkten hadden een verhoogd risico om geweld binnen het systeem mee te maken. Onderzoek van Barnett & Fagan (1993) vond dat vrouwen zonder werk een verhoogd risico hadden om mishandeld te worden. Er is echter geen onderzoek bekend naar het risico van geweld tegen dieren door partners van vrouwen zonder werk. Het lijkt dat vrouwen zonder werk en andere leden binnen haar systeem kwetsbaarder zijn om slachtoffer te worden van geweld dan systemen waarin de vrouw werkzaam is.

Vanwege de beperkte hoeveelheid data die beschikbaar was voor huidig onderzoek, dienen resultaten met enige terughoudendheid te worden geïnterpreteerd. Desondanks mag er voorzichtig gekeken worden naar de bevindingen die werden gedaan in het onderzoek. Er lijkt een verschil in geweld tegen dieren dat door vrouwen wordt gerapporteerd die te maken hadden met (ex-)partnergeweld en vrouwen die niet te maken hadden met (ex-)partnergeweld. Vier van de negen vrouwen gaven aan dat het ging om een incidentele gebeurtenis, opmerkelijk was dat er bij deze vrouwen geen sprake was van (ex-)partnergeweld. Deze vrouwen gaven expliciet aan dat zij het incident met de (ex-)partner hadden besproken, en dat er sindsdien geen sprake meer was geweest van het pijn doen van een huisdier. Bij de overige vijf vrouwen die dierenmishandeling rapporteerden was tevens sprake van (ex-)partnergeweld, waarbij een hogere frequentie en langere duur van dierenmishandeling werd gerapporteerd. Ook de ernst van de mishandeling die werd toegelicht in de open antwoordmogelijkheden lijkt te verschillen; de mishandelde vrouwen rapporteren dat hun (ex-)partner het huisdier heeft *geschopt, geslagen, met het huisdier heeft gesmeten en het huisdier bij de halsband heeft opgetild*, terwijl de niet-mishandelde vrouwen spreken over een *tik tegen de kop* en een incident waarbij de hond tegen een kind aansprong en hiervoor een *tikje* kreeg. De duur, frequentie en ernst binnen deze beperkte groep vrouwelijke huisdierbezitter laat dus een beeld zien van de samenhang tussen geweld tegen de vrouwelijke huisdierbezitter en geweld tegen het huisdier. Weber (1999) vond een parallel tussen de ernst van het geweld door partner gepleegd tegen de vrouw en tegen het huisdier. Deze bevinding lijkt in overeenstemming met huidig onderzoek.

Wanneer werd gekeken naar het tegelijk voorkomen van dierenmishandeling en (ex-)partnergeweld bleek dit in vijf van de negen situaties waarin dierenmishandeling werd gerapporteerd van toepassing. Uit verschillende onderzoeken bleek dat dierenmishandeling een indicatie is voor geweld tegen personen. Coston & Protz (1998) vonden dat 31% van verdachten van dierenmishandeling in een later stadium verdachte werden van huiselijk geweld. Deze bevinding werd door Clarke (2002) ondersteund, hij vond dat 55% van dierenmishandelaars ook betrokken was bij huiselijk geweld. Huidig onderzoek laat zien dat in Nederland dierenmishandeling mogelijk ook een indicatie kan zijn voor (ex-)partnergeweld.

Acht van de negen vrouwen die te maken hadden met dierenmishandeling rapporteren een hechte band met het huisdier. Het huisdier wordt beschouwd als belangrijke bron van emotionele steun. Dit wijst mogelijk op de grote psychologische impact die dierenmishandeling heeft op de vrouwen. Flynn (2000) vond dat 46,3% van de vrouwen die werden mishandeld, waarbij tevens sprake was van dierenmishandeling, rapporteerden dat het dier een *belangrijke* bron van emotionele steun was tegenover 26,8% die rapporteert dat het huisdier *enigszins* belangrijk voor de vrouwen was. In dit onderzoek werd ook door niet-mishandelde vrouwen een sterke band met het huisdier gerapporteerd, hetgeen impliceert dat huisdieren een belangrijke bron van emotionele steun zijn. Deze bevindingen bevestigen het zogenaamde *pet effect*; het idee dat dieren een positief effect hebben op de menselijke gezondheid.

Huisdieren werden door (ex-)partners gebruikt om controle te krijgen over de vrouwelijke partners. Uit de open vragen van de vragenlijst blijkt dat (ex-)partners het huisdier bedreigen en mishandelen om op deze manier vrouwen te dwingen tot handelingen of om emotionele pijn te verrichten bij de vrouw. In bestaande literatuur worden deze bevindingen bevestigd (Flynn, 2000; Simmons & Lehmann, 2003). Het lijkt dat dieren slachtoffer worden van de wandaden van de daders.

Vier van de tien vrouwen die te maken hadden met (ex-)partnergeweld gaf aan dat zij het zoeken naar hulp had uitgesteld, vanwege bezorgdheid om het huisdier. Dit percentage (40%) ligt lager dan de percentages die werden gevonden door andere onderzoekers, waarbij grotere steekproeven werden gebruikt (Ascione, 1998; Flynn, 2000; Carlisle-Frank, Frank & Nielsen, 2004). Van de vier vrouwen in het huidige onderzoek rapporteerden drie vrouwen dat er tevens sprake was van dierenmishandeling. Een vierde vrouw die slachtoffer was van (ex-)partnergeweld gaf aan dat zij het zoeken van hulp heeft uitgesteld, omdat zij niet zonder het huisdier weg wilde gaan. Hieruit blijkt dat niet alleen het zoeken van hulp wordt uitgesteld

wanneer vrouw én huisdier worden mishandeld. De vrouwen geven aan dat zij eerder bij hun gewelddadige (ex-)partner waren weggegaan, als zij hun huisdier mee konden nemen of wanneer deze in veiligheid kon worden gesteld.

4.1 Beperkingen van de vragenlijst

De Vragenlijst Omgang met Huisdieren richtte zich met name op het geweld dat werd gepleegd tegen het huisdier. De vragenlijst gaf weinig inzicht in (intiem) partnergeweld. Ascione (2007) maakte in het onderzoek gebruik van de *Conflict Tactics Scale*. Deze vragenlijst gaf inzicht in het geweld dat door de (ex-)partner werd gepleegd en inzicht in het geweld dat door vrouwen werd gepleegd jegens hun (ex-)partner. Deze vragenlijst onderscheidde verbale agressie, milde fysieke agressie en ernstige fysieke agressie. In de Vragenlijst Omgang met Huisdieren werd slechts één vraag (*Is uw partner veranderd als het gaat om het gebruik van geweld tegen u en/of uw kinderen?*) gesteld om inzicht te krijgen in huiselijk geweld. Deze beperking in de vragenlijst kan een oorzaak zijn van de lage prevalentie huiselijk geweld binnen de steekproef. Bij vervolgonderzoek is het zeer wenselijk om een andere en meer specifieke vragenlijst toe te voegen om beter inzicht in de aard en frequentie van partnergeweld te krijgen.

De vragenlijst richt zich enkel op het bedreigen, pijn doen en doden van huisdieren. De definitie van het LICG (2012) welke wordt gebruikt voor huidig onderzoek verstaat onder dierenmishandeling ook het verwaarlozen van dieren (...*alle verwijtbare nalatigheden...*), echter werden geen vragen gesteld in de vragenlijst over het verwaarlozen van huisdieren. Desalniettemin geven vrouwen in de open vragen weer dat het huisdier door de (ex-)partner werd verwaarloosd, in één geval omdat de partner geen tijd voor het huisdier had en in situaties waarbij er tevens sprake was van intiem partnergeweld, om het huisdier te gebruiken om controle uit te oefenen op de vrouw, zoals het niet uitlaten van het huisdier of onthouden van de zorg van een dierenarts. Vragen die inzicht geven in de verwaarlozing van een huisdier zouden in een volgende vragenlijst geïncorporeerd kunnen worden.

Vraag 13 (*'Hoe lang duurde de periode waarin uw huisdier (af en toe) pijn werd gedaan?'*) en kan worden uitgebreid met de antwoordmogelijkheid; 'Het ging om een incidentele gebeurtenis'. Voor vraag 28 (*'Overweegt u om uw partner te verlaten?'*) is het zorgvuldig om de vraag (*'Heeft u op dit moment een partner?'*) toe te voegen. Vraag 18 (*'Hoe is uw band met het huisdier dat werd pijn gedaan of gedood?'*) zou aangepast kunnen worden en gesteld kunnen worden aan vrouwen die niet te maken met dierenmishandeling. In de

huidige vragenlijst wordt deze vraag uitsluitend voorgelegd aan vrouwelijke huisdierbezitters waarvan het huisdier slachtoffer was van dierenmishandeling. Hierdoor kan de band die de vrouw met het huisdier heeft niet vergeleken worden met vrouwen waarvan het huisdier niet wordt mishandeld.

De vragenlijsten werden telefonisch en face-to-face afgenomen. Zoals eerder genoemd vond Holbrook (2003) dat participanten bij telefonische benadering meer geneigd waren tot sociaal wenselijke antwoorden en meer achterdochtig waren dan participanten die face-to-face werden geïnterviewd. Het is mogelijk dat binnen huidig onderzoek waarbij een onderwerp werd besproken waar mogelijk een taboe op heerst, vrouwen die telefonisch werden benaderd meer geneigd waren tot sociaal wenselijke antwoorden en meer achterdochtig waren, hetgeen voor een vertekend beeld kan hebben gezorgd.

4.2 Aanbevelingen en vervolgonderzoek

Met de casussen beschreven in het huidige onderzoek dient het aanbeveling dat voor vrouwen, kinderen en huisdieren in Nederland die te maken krijgen met huiselijk geweld een veilige plek wordt gecreëerd, waar zij opgevangen kunnen worden. Het is schrijnend te noemen dat vrouwen het zoeken van hulp uitstellen vanwege het gebrek aan facilitaire opvangmogelijkheden. Vrouwen ervaren een sterke band met het huisdier en stellen het zoeken van hulp uit, zowel wanneer sprake is van dierenmishandeling, maar ook wanneer er geen sprake is van dierenmishandeling. De voorkeur gaat er naar uit om vrouwen, kinderen en huisdieren op één plek op te vangen. De huisdieren zijn vaak een bron van emotionele steun voor de vrouwen, met name in stressvolle situaties. Als alternatieve mogelijkheid is het creëren van een beschermde plek waar huisdieren van mishandelde vrouwen kunnen worden opgevangen. Het huisdier moet beschermd worden tegen de gewelddadige (ex-)partner, zodat het huisdier niet als chantagemiddel kan worden ingezet, wanneer de vrouw het geweld is ontvlucht en het huisdier niet mee kan nemen.

Om de resultaten uit het onderzoek te kunnen generaliseren naar de populatie zal vervolgonderzoek nodig zijn, waarbij een grotere steekproef van vrouwen moet worden ondervraagd die te maken hebben met (ex-)partnergeweld binnen hun systeem. Binnen dit onderzoek worden namelijk wel verbanden en verschillen gevonden maar die zijn vanwege het geringe aantal vrouwelijke huisdierbezitters die te maken met geweld binnen de steekproef doorgaans niet statistisch significant. Tijdens vervolgonderzoek zal een testbatterij moeten worden samengesteld van vragen die een beter zicht geven op het karakter van (ex-)partnergeweld.

Literatuur

- Algemeen Dagblad (2012). Geraadpleegd op 26 juni 2012 via <http://www.ad.nl/ad/nl/1014/Bizar/article/detail/3248875/2012/05/01/Vrouw-bijt-hond-en-moeder.dhtml>.
- Allen, K. (2003). Are pets a healthy pleasure? The influence of pets on blood pressure. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 236–239.
- Allen, M., Gallagher, B. & Jones, B. (2006). Domestic violence and the abuse of pets: Researching the link and its implications in Ireland. *Practice social work in action*, 18-3, 167-181.
- Arkow, P. (1994). Animal abuse and domestic violence. Intake statistics tell a sad story. *The Latham Letter*, XV(2), 17.
- Ascione, F.R. (1998). Battered women's reports of their partners' and their children's cruelty to animals. *Journal of Emotional Abuse*, 1, 119-133.
- Ascione, F.R., Weber, C.V., Thompson, T.M., Heath, J., Maruyama & M., Hayashi, K. (2007). Battered pets and domestic violence: animal abuse reported by women experiencing intimate violence and by nonabused women. *Violence Against Women*, 13-4, 354-373.
- Ascione, F.R. & Arkow, P. (1999). Child abuse, domestic violence and animal abuse: linking the circles of compassion for prevention and intervention. West Lafayette: Purdue University Press.
- Astin, M.C., Ogland-Hand, S.M., Coleman, E.M. & Foy, D.S. (1995). Posttraumatic stress disorder and childhood abuse in battered women: comparisons with maritally distressed women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 308-312.
- Babcock, J.C., Waltz, J., Jacobson, N.S. & Gottman, J.M. (1993). Power and violence: the relation between communication patterns, power discrepancies, and domestic violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 40-50.
- Barker, S.B., Knisely, J.S., McCain, N.L. & Best, A.M. (2005). Measuring stress and immune response in healthcare professionals following interaction with a therapy dog: a pilot study. *Psychological Reports*, 96, 713–729.
- Bradley, F. Smith, M., Long, J. & O'Dowd, T. (2002). Reported frequency of domestic violence: cross sectional survey of women attending general practice. *British Medical Journal*, 324, 271-274.
- Bandura, A. (1973). *Agression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice

Hall.

- Barnett, O.W. & Fagan, R.W. (1993). Alcohol-use in male spouse abusers and their female partners. *Journal of Family Violence*, 8, 1-25.
- Becker, F. & French, L. (2004). Making the links: child abuse, animal cruelty and domestic violence. *Child Abuse Review*, 13, 399-414.
- Bergman, B. & Brismar, B. (1991). A 5 year follow up study of 117 battered women. *American Journal of Public Health*, 81-11, 1486-1489.
- Bos, P.A. & Honk, J. van (2010). De rol van testosteron en oxytocine in menselijke sociale interactie. *Neuropraxis*, 6, 714-177.
- Carlise-Frank, P., Frank, J.M. & Nielsen, L. (2004). Selective battering of the family pet. *Anthrozoös*, 17, 26-42.
- CBS (2010) Jaarboek Onderwijs in Cijfers. Den Haag/Heerlen.
- Clarke, J.P. (2002). *New South Wales police animal cruelty research project*. [Unpublished Report], Sydney: New South Wales Police Service. Geciteerd in Gullone & Clarke, 2008.
- DeViney, E., Dickert, J. & Lockwood, R. (1983). The care of pets within child abusing families. *The International Journal for the Study of Animal Related Problems*, 4, 321-329.
- Dijk, T. van, Flight, S., Oppenhuis, E. & Dueman B. (1997). Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Dijk, T. van, Veen, M. & Cox, E. (2010). Huiselijk Geweld in Nederland. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Enders-Slegers, M.J. (2000). *Een leven lang goed gezelschap. Empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen*. [Proefschrift]. Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen, Capaciteitsgroep Klinische Psychologie, Utrecht.
- Enders-Slegers, M.J. & Janssen, M. (2009) Cirkel van geweld. *Verbanden tussen Dierenmishandeling en Huiselijk Geweld*. Amsterdam: Stichting DierZijn.
- Ferwerda, H. (2009). Huiselijk geweld gemeten cijfers 2008. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Flynn, C.P. (2000). Woman's best friend. Pet abuse and the role of companion animals in the lives of battered women. *Violence Against Women*, 6-2, 162-177.
- Folse, E.B., Minder, C.C., Aycock, M.J. & Santana, R.T. (1994). Animal-assisted therapy and depression in adult college students. *Anthrozoös*, 7-3, 188-194.
- Friedmann, E., Katcher, A.H., Lynch, J.J. & Thomas, S.A. (1980). Animal companions and one year survival of patients after discharge from a coronary care unit. *Public Health*

- Report*, 95-4, 307-312.
- Gazzaniga, M. S., & Heatherton, T. F. (2006). *Psychological science: second edition*. New York/Londen: W. W. Norton & Company.
- Garrity, T.F., Stallones, L., Marx, M.B. & Johnson, T.P. (1989). Pet ownership and attachment as supportive factors in the health of the elderly. *Anthrozoos*, 3-1, 35-44.
- Hogeschool HAS Den Bosch. (2011). *Feiten en cijfers gezelschapsdieren*. Den Haag: Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie.
- Holbrook, A.L., Green, M.C. & Krosnick, J.A. (2003). Telephone versus face-to-face interviewing of national probability samples with long questionnaires: Comparisons of respondent satisficing and social desirability response bias. *Public Opinion Quarterly*, 67-1, 79-125.
- Landelijke InformatieCentrum Gezelschapsdieren (2012). Over houden van huisdieren. Geraadpleegd op 21 maart 2012 via <http://www.licg.nl>.
- MOVISIE (2011). Factsheet Huiselijk Geweld. Utrecht: MOVISIE.
- Nagasawa, M., Kikusui, T., Onaka, T. & Ohta, M. (2009). Dog's gaze at it's owner increases owner's urinary oxytocin during social interaction. *Hormones and Behavior*, 55, 434-441.
- Odendaal, J.S.J. & Meintjes, R.A. (2003). Neurophysiological correlates of affiliative behaviour between humans and dogs. *Veterinary Journal*, 165, 296-301.
- Peled, E. (2011). Abused women who abuse their children: A critical review of the literature. *Agression and Violent Behavior*, 16, 325-330.
- Pence, E. & Paymar. (1987). *Education groups for men who batter: The Duluth Model*. New York: Springer.
- Römkens, R. (1997). Prevalence of wife abuse in the Netherlands: Combining quantitative and qualitative methods in survey research. *Journal of Interpersonal Violence*, 12-1, 99-125.
- Simmons, C.A. & Lehmann, P. (2007). Exploring the link between pet abuse and controlling behaviors in violent relationships. *Journal of Interpersonal Violence*, 22-9, 1211-1222.
- Sturges, J.E. & Hanrahan, K.J. (2004). Comparing telephone and face-to-face qualitative interviewing: a research note. *Qualitative Research*, 4-1, 107-118.
- Veen, H.C.J. van der, & Bogaerts, S. (2010). Huiselijk geweld in Nederland: overkoepelend synthese-rapport van het vangst-hervangst-, slachtoffer- en daderonderzoek 2007-2010. Den Haag, WODC.
- Vivian, D. & Malone, J. (1997). Relationship factors and depressive symptomatology

associated with mild and severe husband-to-wife physical aggression. *Violence Victims*, 12, 3-18.

Weber, C.V. (1999). A descriptive study of the relation between domestic violence and pet abuse. *Dissertation Abstracts International*, 59-8b, 4492.

Wells, D.L. (2009). The effects of animals on human health and well-being. *Journal of Social Issues*, 65-3, 523-543.

Wentzel, W. (2003). *Huiselijk en seksueel geweld*. Culemborg: Bohn Stafleu Van Loghum.

Bijlage 1a Vragenlijst Omgang met Huisdieren Vrouwen

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 1
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen		Respondentnummer	
Naam interviewer			
Datum interview		Tijdstip aanvang	Plaats

Instructies voor de interviewer

- Alle vragen stellen; sla geen vragen over tenzij anders vermeld.
- De voorgeschreven volgorde strikt aanhouden.
- Teksten die cursief gedrukt zijn voorlezen; in een rustig tempo.
- De voorgeschreven woordkeus en formuleringen letterlijk aanhouden.
- Alleen zo nodig in tweede instantie een vraag verduidelijken of anderszins op antwoord aandringen.
- Altijd een antwoord noteren; vul 'niet van toepassing' in als een vraag overgeslagen kan worden, zodat duidelijk is dat het geen 'missing value' betreft.
- Uw eigen naam, datum van het interview, tijdstip en plaats op het voorblad noteren.
- Het respondentnummer op iedere pagina noteren.

Heet de respondent welkom en start met de gespreksintroductie.

Kennismaking

Mijn naam is

Ik ben interviewer voor dit onderzoek naar de omgang met huisdieren. Ik ben hiervoor gevraagd vanwege mijn achtergrond in wetenschappelijk onderzoek.

Doel van het interview

Ik wil beginnen met het uitleggen van de bedoeling van dit interview. Het dient voor een onderzoek dat door Stichting Kadera en de Universiteit Utrecht wordt uitgevoerd. In Nederland willen we de omgang met huisdieren beter in beeld krijgen. We willen zicht krijgen op de positieve en negatieve ervaringen van vrouwen en kinderen met huisdieren.

Respondenten

Via dierenwinkels, scholen en opvanglocaties in verschillende steden in Nederland worden vrouwen benaderd voor een interview. Indien zij kinderen hebben tussen de 7 en 12 jaar kunnen deze ook deelnemen aan het onderzoek. De groep is zo samengesteld dat we mogen aannemen dat ze een goede afspiegeling biedt van de Nederlandse samenleving. Door toeval bent u hiervoor benaderd. In totaal worden 200 vrouwen geïnterviewd. Zij hebben allemaal een ander verhaal. Dat maakt het interessant. We kunnen dan de situatie van de vrouwen en de omgang met huisdieren onderling vergelijken. Wij denken er veel van te kunnen leren.

Anonimiteit

Ik ga straks uw antwoorden opschrijven. Uw antwoorden en de antwoorden van de andere geïnterviewden worden gebruikt voor een rapport. Er zal worden gerapporteerd aan Stichting Kadera en Universiteit Utrecht, die formeel de eigenaren van het onderzoeksverslag worden. Uw antwoorden worden op zo'n manier verwerkt dat niemand ooit nog zal kunnen achterhalen dat ze van u afkomstig zijn. Uw echte naam komt nooit in het rapport. Indien er namen gebruikt worden in het rapport, zullen we hiervoor pseudoniemen (andere namen) gebruiken. Uw verhaal is dus anoniem en uw gegevens komen bij niemand terecht, ook niet bij de hulpverlening of dierenbescherming. Het is allemaal volstrekt vertrouwelijk.

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 2
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen		Respondentnummer	

Uitleg over het interview

Het interview gaat als volgt. Ik ga straks allerlei vragen stellen over een aantal van uw ervaringen met huisdieren. Zij omvatten dingen die u misschien heeft gehoord, gezien of zelf heeft gedaan. De voornaamste onderwerpen zijn: uw situatie thuis, uw huisdieren, de verzorging van uw huisdieren, uw omgang met huisdieren, de omgang van uw (ex-)partner met uw huisdieren en indien u kinderen heeft: de omgang van uw kinderen met uw huisdieren. Er wordt ook gevraagd of uw huisdieren wel eens zijn bedreigd, pijn gedaan of gedood.

U hoeft niets anders te doen dan de vragen zo volledig mogelijk te beantwoorden. Er zijn geen goede of foute antwoorden, het gaat om wat er werkelijk gebeurd is. Als u bepaalde vragen liever niet beantwoordt is dat geen probleem. U kunt dan zeggen dat u die vraag liever niet beantwoordt. U doet vrijwillig aan dit interview mee. Dat betekent dat u het interview ook altijd mag stoppen. Het interview zal ongeveer 20 à 30 minuten duren.

Toestemming geven

Bij dit project horen een aantal formaliteiten. Deze regels zijn bedoeld om zowel de interviewer als de geïnterviewde te beschermen. Het is onder andere nodig dat u, voordat we dit gesprek voeren, een formulier ondertekent waarop u aangeeft dat u deze introductie hebt begrepen en toestemming geeft voor dit interview. U ondertekent het twee keer, zodat u en ik allebei een exemplaar hebben.

Waardering voor uw bijdrage

Als blij van waardering voor uw bijdrage aan dit onderzoek, ontvangt u na afloop van het interview een kleine attentie.

Resultaten ontvangen

Indien u benieuwd bent naar de uitkomsten van het onderzoek kunt u het rapport met de resultaten ontvangen. Dan hebben we wel een naam en e-mailadres nodig waar we het heen kunnen sturen. Als u dit wilt, noteer ik uw echte naam en e-mailadres op een apart vel. Deze gegevens worden NIET gekoppeld aan het interviewverslag.

Vragen en klachten

Als u vragen heeft over dit onderzoek, of over uw positie als geïnterviewde in dit onderzoek, dan kunt u uw vragen stellen bij de onderzoekers. Zij werken bij Stichting Kadera of Universiteit Utrecht en coördineren dit onderzoek. Ook als u klachten of opmerkingen heeft over de gang van zaken tijdens dit interview, kunt u met één van hen contact opnemen. Zij zullen uw opmerkingen zeer serieus nemen. Dit zijn:

Wendy Garnier, wgarnier@kadera.nl

Marie-José Enders-Slegers, M.J.Enders@uu.nl

Afsluiting gespreksintrodactie

Dit was wat ik vooraf wilde zeggen.

Is het allemaal duidelijk? (Wacht bevestiging respondent af, indien nodig geef toelichtingen)

En is het allemaal akkoord wat u betreft? (Wacht bevestiging respondent af)

Dan gaan we nu het toestemmingsformulier ondertekenen.

Onderteken het toestemmingsformulier in tweevoud. Overhandig één exemplaar aan de respondent.

Start het interview.

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 3
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen		Respondentnummer	

Demografische gegevens:

Dan gaan we nu starten met het interview. We beginnen met enkele vragen over uw achtergrond.

1. *Hoe oud bent u? (vul in)*
Leeftijd: _____ jaar
2. *Welke opleiding heeft u afgerond? (kruis aan)*
 - Geen opleiding / Basisonderwijs
 - Voortgezet Onderwijs: Praktijkonderwijs
 - Voortgezet Onderwijs: MAVO/ VMBO
 - Voortgezet Onderwijs: HAVO
 - Voortgezet Onderwijs: VWO
 - Middelbaar Beroeps Onderwijs [MBO]
 - Hoger Beroeps Onderwijs [HBO]
 - Universitaire opleiding [WO]
3. *Werkt u op dit moment? (kruis aan)*
 - Nee
 - Ja

Huisdieren in de woning:

Dat waren de vragen over uw achtergrond. Nu volgen enkele vragen over uw huisdieren.

4. *Heeft u op dit moment huisdieren? (kruis aan)*
 - Nee

- Ja

Zo ja: Welk soort dieren en hoeveel? (kruis diersoort aan en vul aantal in)

☐ Honden	Hoeveel? _____
☐ Katten	Hoeveel? _____
☐ Vogels	Hoeveel? _____
☐ Vissen	Hoeveel? _____
☐ Konijnen, hamsters, muizen, cavia's, gerbils	Hoeveel? _____
☐ Schildpadden, slangen, hagedissen, insecten, enz.	Hoeveel? _____
☐ Paarden	Hoeveel? _____
☐ Anders, namelijk: (vul in) _____	Hoeveel? _____

5. Had u in de afgelopen 2 jaar huisdieren? (kruis aan)

- Nee
 Ja

Zo ja: Welk soort dieren en hoeveel? (kruis diersoort aan en vul aantal in)

☐ Honden	Hoeveel? _____
☐ Katten	Hoeveel? _____
☐ Vogels	Hoeveel? _____
☐ Vissen	Hoeveel? _____
☐ Konijnen, hamsters, muizen, cavia's, gerbils	Hoeveel? _____
☐ Schildpadden, slangen, hagedissen, insecten, enz.	Hoeveel? _____
☐ Paarden	Hoeveel? _____
☐ Anders, namelijk: (vul in) _____	Hoeveel? _____

Kadera Universiteit Utrecht 2012 Blad 4

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

Honden/ Katten:

Indien er sprake is van een hond of kat > stel vraag 6 en 7

Indien er geen sprake is van een hond of kat > 'niet van toepassing' invullen, ga verder bij vraag 8

Maak kenbaar aan de respondent: "De volgende twee vragen gaan over een hond of kat. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

6. Hoe vaak gaat uw hond of kat per jaar naar de dierenarts? (kruis aan)

- Nooit
 1 x per jaar
 2 x per jaar
 Vaker dan 2x per jaar
 Verschilt per dier, namelijk: (vul in) _____
 Niet van toepassing

7. Wordt uw hond of kat jaarlijks gevaccineerd? (kruis aan)

- Nee
- Ja
- Verschilt per dier, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Spoedeisende hulp:

8. Hebben uw huisdieren wel eens spoedeisende hulp van een dierenarts ontvangen? (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: Hoe kwam het dat uw dier spoedeisende hulp nodig had? (vul in)

Aantal huisdieren:

Ik kom nog even terug op het aantal huisdieren.

9. Hoeveel huisdieren heeft u in de afgelopen 5 jaar gehad? (vul in)

_____ huisdieren

Bezorgdheid:

10. Bent u wel eens bang of ongerust geweest dat er nare dingen met uw huisdieren zouden gebeuren? (kruis aan)

Nee

Ja

Zo ja: *Waar was u bang voor?* (vul in)

Omgang (ex-)partner met huisdieren:

Er volgt nu een aantal vragen over de omgang van uw (ex-)partner met uw huisdieren. De eerste vraag daarvan luidt:

11. Heeft uw (ex-)partner geholpen met het verzorgen van uw huisdieren? (kruis aan)

Nee

Ja

Zo ja: *Op welke wijze heeft uw (ex-)partner geholpen?* (vul in)

12. Heeft uw (ex-)partner wel eens één van uw huisdieren PIJN GEDAAN of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 13 t/m 19 en ga verder bij vraag 20
Maak kenbaar aan de respondent: *"De volgende vragen hebben betrekking op als uw (-ex)partner uw huisdieren wel eens pijn heeft gedaan. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."*
- Ja > Ga door met de volgende vragen

13. Hoe lang duurde de periode waarin uw huisdier (af en toe) pijn werd gedaan? Duurde dit 'ongeveer een maand', 'ongeveer zes maanden' of 'langer dan zes maanden'? (kruis aan)

- Ongeveer een maand
- Ongeveer zes maanden
- Langer dan zes maanden
- Niet van toepassing

14. Hoe vaak werd uw huisdier pijn gedaan in die periode? Was dit 'een of twee keer', 'drie tot zes keer' of 'meer dan zes keer'? (kruis aan)

- Een of twee keer
- Drie tot zes keer
- Meer dan zes keer
- Niet van toepassing

15. Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?
Wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

- Niet van toepassing

16. Hoe voelde u zich nadat uw huisdier werd PIJN gedaan of GEDOOD? Voelde u zich 'niet overstuurd', 'een beetje overstuurd' of 'heel erg overstuurd'? (kruis aan)

- Niet overstuurd
- Een beetje overstuurd
- Heel erg overstuurd
- Niet van toepassing

17. Was u opgelucht dat niet u, maar uw huisdier werd PIJN gedaan of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee
- Ja
- Niet van toepassing

18. Hoe was uw band met uw huisdier dat werd PIJN gedaan of GEDOOD? U kunt kiezen uit de antwoordopties: 'niet hecht', 'ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band' of 'heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap'. (kruis aan)

- Niet hecht
- Ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band
- Heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap
- Niet van toepassing

19. Heeft iemand de politie of dierenbescherming gebeld om te melden dat het dier was bedreigd, pijn gedaan of gedood? (kruis aan)

- Nee

Zo nee: Kunt u dit toelichten? (vul in)

- Ja

Zo ja: Wie belde? (vul in) _____

Waarnaar is gebeld? (kruis aan) politie dierenbescherming

Hoe werd gereageerd? (vul in)

- Niet van toepassing

Kadera

Universiteit Utrecht

2012

Blad 8

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

20. Heeft uw (ex-)partner wel eens GEDREIGD één van uw huisdieren pijn te willen doen of te doden? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 21 t/m 23 en ga verder bij vraag 24
Maak kenbaar aan de respondent: "De volgende vragen hebben betrekking op als uw partner gedreigd heeft uw huisdieren pijn te doen. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

21. Hoe voelde u zich nadat uw huisdier werd BEDREIGD? Voelde u zich 'niet overstuurd', 'een beetje overstuurd' of 'heel erg overstuurd'? (kruis aan)

- Niet overstuurd
 Een beetje overstuurd
 Heel erg overstuurd
 Niet van toepassing

22. Was u opgelucht dat niet u, maar uw huisdier werd BEDREIGD? (kruis aan)

- Nee
 Ja

- Niet van toepassing

23. Hoe was uw band met uw huisdier dat werd BEDREIGD? U kunt kiezen uit de antwoordopties: 'niet hecht', 'ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band' of 'heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap'. (kruis aan)

- Niet hecht
 Ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band
 Heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap
 Niet van toepassing

Kadera Universiteit Utrecht 2012 Blad 9

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Respondentnummer

24. Heeft uw (ex-)partner wel eens één van uw huisdieren op u afgestuurd om u te verwonden? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 25 en 26, ga verder bij vraag 27
Maak kenbaar aan de respondent: "De volgende vragen hebben betrekking op als uw partner uw huisdieren heeft ingezet om u pijn te doen. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen
Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

25. Hoe voelde u zich nadat uw huisdier op u werd afgestuurd? Voelde u zich 'niet overstuurd', 'een beetje overstuurd' of 'heel erg overstuurd'? (kruis aan)

- Niet overstuurd

- Een beetje overstuur
- Heel erg overstuur
- Niet van toepassing

26. Hoe was uw band met uw huisdier dat op u werd afgestuurd? U kunt kiezen uit de antwoordopties: 'niet hecht', 'ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band' of 'heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap'. (kruis aan)

- Niet hecht
- Ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band
- Heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap
- Niet van toepassing

Kadera

Universiteit Utrecht

2012

Blad 10

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

Omgang respondent met huisdieren:

De volgende vragen hebben betrekking op uzelf.

27. Heeft u zelf wel eens één van uw huisdieren PIJN GEDAAN of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

28. Overweegt u uw partner te verlaten? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 29 en ga verder bij vraag 30

Maak kenbaar aan de respondent: *“De volgende vraag heeft betrekking op als u overweegt uw partner te verlaten. Ik noteer dat deze niet van toepassing is.”*

Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: *Zijn zorgen over uw huisdieren van invloed op uw beslissing?* (kruis aan)

Nee

Ja > Zo ja: *Kunt u dit toelichten?* (vul in)

29. *Zou u bij uw partner weggaan als uw huisdieren in veiligheid konden worden gesteld of met u mee konden?* (kruis aan)

Nee

Ja

Niet van toepassing

Kadera Universiteit Utrecht 2012 Blad 11

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

30. *Is uw partner veranderd als het gaat om het gebruik van geweld tegen u en/of uw kinderen? Is uw partner: ‘NOOIT gewelddadig geweest’, ‘ALTIJD gewelddadig geweest’, ‘MINDER gewelddadig geworden’ of ‘MEER gewelddadig geworden’?* (kruis aan)

Nee, mijn partner is NOOIT gewelddadig geweest

Nee, mijn partner is ALTIJD gewelddadig geweest

Ja, mijn partner is MINDER gewelddadig geworden

Ja, mijn partner is MEER gewelddadig geworden

31. *Is uw partner veranderd als het gaat om het bedreigen en/of pijn doen van uw huisdieren? Heeft uw partner uw huisdieren ‘NOOIT bedreigd of pijn gedaan’, ‘ALTIJD bedreigd of pijn gedaan’, ‘MINDER bedreigd of pijn gedaan’ of ‘MEER bedreigd of pijn gedaan’?* (kruis aan)

Nee, mijn partner heeft onze huisdieren NOOIT bedreigd en/of pijn gedaan

Nee, mijn partner heeft onze huisdieren ALTIJD bedreigd en/of pijn gedaan

Ja, mijn partner heeft onze huisdieren MINDER bedreigd en/of pijn gedaan

Ja, mijn partner heeft onze huisdieren MEER bedreigd en/of pijn gedaan

Stel vraag 32 indien er sprake is van geweld tegen mensen en dieren. Zo niet, vul ‘niet van toepassing in’ en ga verder met vraag 33. Maak kenbaar aan de respondent: *“De volgende vraag heeft betrekking op geweld tegen mensen en dieren. Ik noteer dat deze niet van toepassing is.”*

32. Indien er in uw gezin zowel geweld tegen mensen alsmede geweld tegen dieren plaatsvond, waar begon het geweld? (kruis aan)

- Het is begonnen met geweld tegen dieren
- Het is begonnen met geweld tegen de kinderen
- Het is begonnen met geweld tegen mij
- Het is begonnen met geweld tegen mijn partner
- Alle geweld begon tegelijkertijd
- Anders, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Kinderen:

33. Heeft u kinderen? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 34 t/m 43 en ga verder bij vraag 44

Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgt nu een aantal vragen over de omgang van kinderen met uw huisdieren. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Hoeveel kinderen? (vul in) _____

Welke leeftijden? (vul in) _____

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 12
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen		Respondentnummer	

Kinderen (7 t/m 12jr)

Indien er sprake is van een 7-12 jarig kind > Ga door met de volgende vragen

Indien geen sprake van een 7-12 jarig kind > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 34 t/m 38 en ga verder bij vraag 39. Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgt nu een aantal vragen over kinderen van 7 t/m 12 jaar. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

De volgende vragen gaan over uw kind tussen 7-12 jaar, dat deelneemt aan het onderzoek.

34. Heeft uw kind geholpen bij de zorg voor huisdieren? (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: *Op welke wijze heeft uw kind geholpen (vul in)*

Niet van toepassing

35. *Heeft uw kind wel eens GEZIEN of GEHOORD dat uw huisdieren werd pijn gedaan of gedood?*
(kruis aan)

Nee

Ja

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wie - wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

Niet van toepassing

36. *Heeft uw kind wel eens dieren PIJN GEDAAN of GEDOOD?* (kruis aan)

Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 37 en 38, ga verder bij vraag 39.

Maak kenbaar aan de respondent: *“Er volgen nu twee vragen die betrekking hebben op uw kind van 7 t/m 12 jaar als deze een dier pijn gedaan heeft. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn.”*

Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

Niet van toepassing

37. Wat is het geslacht en wat was de leeftijd van het kind toen dit gebeurde? (kruis aan)

- Jongen (vul in) _____ jaar oud
- Meisje (vul in) _____ jaar oud
- Niet van toepassing

38. Wat is er gedaan ten tijde van het incident? (kruis aan)

- Niets
- Het kind is gestraft
- Autoriteiten zijn ingeschakeld
- Anders, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Kadera

Universiteit Utrecht

2012

Blad 14

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

Kinderen (<7 en >12)

Indien er sprake is van een kind (<7 of >12) > Ga door met de volgende vragen

Indien geen sprake van een kind (<7 of >12) > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 39 t/m 43 en ga verder bij vraag 44. Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgt nu een aantal vragen over

kinderen jonger dan 7 of ouder dan 12 jaar. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn.”

De volgende vragen gaan over uw kinderen die jonger zijn dan 7 jaar of ouder dan 12 jaar.

39. *Hebben deze kinderen bij de zorg voor uw huisdieren geholpen? (kruis aan)*

- Nee
- Ja

Zo ja: Op welke wijze hebben deze kinderen geholpen (vul in)

- Niet van toepassing

40. *Heeft een van deze kinderen wel eens GEZIEN of GEHOORD dat uw huisdieren zijn PIJN gedaan of GEDOOD? (kruis aan)*

- Nee
- Ja

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wie - wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

- Niet van toepassing
-

41. Heeft een van deze kinderen wel eens dieren PIJN gedaan of GEDOOD? (kruis aan)

Nee

> Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 42 en 43, ga verder bij vraag 44.

Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgen nu twee vragen die betrekking hebben op uw kinderen van jonger dan 7 of ouder dan 12 jaar als deze een dier pijn gedaan hebben. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

Ja

> Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe – waarom (vul in)

Niet van toepassing

42. Wat is het geslacht en wat was de leeftijd van het kind toen dit gebeurde? (kruis aan)

Jongen (vul in) _____ jaar oud

Meisje (vul in) _____ jaar oud

Niet van toepassing

43. Wat is er gedaan toen het kind het dier pijn deed? (kruis aan)

Niets

Het kind is gestraft

Autoriteiten zijn ingeschakeld

Anders, namelijk: (vul in) _____

- Niet van toepassing

Kadera

Universiteit Utrecht

2012

Blad 16

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

Afsluitende vraag:

Dan volgt nu de laatste vraag van het interview.

44. *Zijn er nog andere diergerelateerde zaken die nog niet zijn benoemd, maar u wel graag met ons wil delen (bijvoorbeeld de behandeling van boerderijdieren, wilde dieren, zwerfdieren)?*
(kruis aan)

Nee

Ja

Zo ja, Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven? (vul in)

Kadera Universiteit Utrecht 2012 Blad 17

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen

Respondentnummer

Afsluiting

Dit was dan de laatste vraag en dus het einde van het interview.

Ik wil u hartelijk bedanken voor uw uitgebreide antwoorden. We zullen uw antwoorden dus samen met die van de andere deelnemers verwerken in een rapport. Mocht u dit rapport ook willen ontvangen dan kunt u dit nu bij mij aangeven. Wilt u dat ik hiervoor uw naam en e-mailadres noteer?

Indien de respondent het uiteindelijke rapport wenst te ontvangen, noteer de naam en het e-mailadres op een apart vel.

Mocht u naar aanleiding van het beantwoorden van de vragen van streek zijn of de behoefte voelen om met iemand te spreken, dan kunt u contact opnemen met:

Wendy Garnier

Aanwezig op: maandag, dinsdag, woensdag en donderdag.

T: +31 (0)6 44 01 11 52

E: wgarnier@kadera.nl

Overhandig de respondent de attentie.

Neem afscheid van de respondent.

Lever de ingevulde vragenlijst s.v.p. in bij:

Zwaantje Kommerie

Bijlage 1b Vragenlijst Omgang met Huisdieren VrouwenOpvang

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 1
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	
Naam interviewer			
Datum interview	Tijdstip aanvang	Plaats	

Instructies voor de interviewer

- Alle vragen stellen; sla geen vragen over tenzij anders vermeld.
- De voorgeschreven volgorde strikt aanhouden.
- Teksten die cursief gedrukt zijn voorlezen; in een rustig tempo.
- De voorgeschreven woordkeus en formuleringen letterlijk aanhouden.
- Alleen zo nodig in tweede instantie een vraag verduidelijken of anderszins op antwoord aandringen.
- Altijd een antwoord noteren; vul 'niet van toepassing' in als een vraag overgeslagen kan worden, zodat duidelijk is dat het geen 'missing value' betreft.
- Uw eigen naam, datum van het interview, tijdstip en plaats op het voorblad noteren.
- Het respondentnummer op iedere pagina noteren.

Heet de respondent welkom en start met de gespreksintroductie.

Kennismaking

Mijn naam is

Ik ben interviewer voor dit onderzoek naar de omgang met huisdieren. Ik ben hiervoor gevraagd vanwege mijn achtergrond in wetenschappelijk onderzoek.

Doel van het interview

Ik wil beginnen met het uitleggen van de bedoeling van dit interview. Het dient voor een onderzoek dat door Stichting Kadera en de Universiteit Utrecht wordt uitgevoerd. In Nederland willen we de omgang met huisdieren beter in beeld krijgen. We willen zicht krijgen op de positieve en negatieve ervaringen van vrouwen en kinderen met huisdieren.

Respondenten

Via dierenwinkels, scholen en opvanglocaties in verschillende steden in Nederland worden vrouwen benaderd voor een interview. Indien zij kinderen hebben tussen de 7 en 12 jaar kunnen deze ook deelnemen aan het onderzoek. De groep is zo samengesteld dat we mogen aannemen dat ze een goede afspiegeling biedt van de Nederlandse samenleving. Door toeval bent u hiervoor benaderd. In totaal worden 200 vrouwen geïnterviewd. Zij hebben allemaal een ander verhaal. Dat maakt het interessant. We kunnen dan de situatie van de vrouwen en de omgang met huisdieren onderling vergelijken. Wij denken er veel van te kunnen leren.

Anonimiteit

Ik ga straks uw antwoorden opschrijven. Uw antwoorden en de antwoorden van de andere geïnterviewden worden gebruikt voor een rapport. Er zal worden gerapporteerd aan Stichting Kadera en Universiteit Utrecht, die formeel de eigenaren van het onderzoeksverslag worden. Uw antwoorden worden op zo'n manier verwerkt dat niemand ooit nog zal kunnen achterhalen dat ze van u afkomstig zijn. Uw echte naam komt nooit in het rapport. Indien er namen gebruikt worden in het rapport, zullen we hiervoor pseudoniemen (andere namen) gebruiken. Uw verhaal is dus

anoniem en uw gegevens komen bij niemand terecht, ook niet bij de hulpverlening of dierenbescherming. Het is allemaal volstrekt vertrouwelijk.

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 2
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang			Respondentnummer

Uitleg over het interview

Het interview gaat als volgt. Ik ga straks allerlei vragen stellen over een aantal van uw ervaringen met huisdieren. Zij omvatten dingen die u misschien heeft gehoord, gezien of zelf heeft gedaan. De voornaamste onderwerpen zijn: uw situatie thuis, uw huisdieren, de verzorging van uw huisdieren, uw omgang met huisdieren, de omgang van uw (ex-)partner met uw huisdieren en indien u kinderen heeft: de omgang van uw kinderen met uw huisdieren. Er wordt ook gevraagd of uw huisdieren wel eens zijn bedreigd, pijn gedaan of gedood.

U hoeft niets anders te doen dan de vragen zo volledig mogelijk te beantwoorden. Er zijn geen goede of foute antwoorden, het gaat om wat er werkelijk gebeurd is. Als u bepaalde vragen liever niet beantwoordt is dat geen probleem. U kunt dan zeggen dat u die vraag liever niet beantwoordt. U doet vrijwillig aan dit interview mee. Dat betekent dat u het interview ook altijd mag stoppen. Het interview zal ongeveer 20 à 30 minuten duren.

Toestemming geven

Bij dit project horen een aantal formaliteiten. Deze regels zijn bedoeld om zowel de interviewer als de geïnterviewde te beschermen. Het is onder andere nodig dat u, voordat we dit gesprek voeren, een formulier ondertekent waarop u aangeeft dat u deze introductie hebt begrepen en toestemming geeft voor dit interview. U ondertekent het twee keer, zodat u en ik allebei een exemplaar hebben.

Waardering voor uw bijdrage

Als blijkt van waardering voor uw bijdrage aan dit onderzoek, ontvangt u na afloop van het interview een kleine attentie.

Resultaten ontvangen

Indien u benieuwd bent naar de uitkomsten van het onderzoek kunt u het rapport met de resultaten ontvangen. Dan hebben we wel een naam en e-mailadres nodig waar we het heen kunnen sturen. Als u dit wilt, noteer ik uw echte naam en e-mailadres op een apart vel. Deze gegevens worden NIET gekoppeld aan het interviewverslag.

Vragen en klachten

Als u vragen heeft over dit onderzoek, of over uw positie als geïnterviewde in dit onderzoek, dan kunt u uw vragen stellen bij de onderzoekers. Zij werken bij Stichting Kadera of Universiteit Utrecht en coördineren dit onderzoek. Ook als u klachten of opmerkingen heeft over de gang van zaken tijdens dit interview, kunt u met één van hen contact opnemen. Zij zullen uw opmerkingen zeer serieus nemen. Dit zijn:

Wendy Garnier, wgarnier@kadera.nl

Marie-José Enders-Slegers, M.J.Enders@uu.nl

Afsluiting gespreksintroductie

Dit was wat ik vooraf wilde zeggen.

Is het allemaal duidelijk? (Wacht bevestiging respondent af, indien nodig geef toelichtingen)

En is het allemaal akkoord wat u betreft? (Wacht bevestiging respondent af)

Dan gaan we nu het toestemmingsformulier ondertekenen.

Onderteken het toestemmingsformulier in tweevoud. Overhandig één exemplaar aan de respondent.

Start het interview.

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 3
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

Demografische gegevens:

Dan gaan we nu starten met het interview. We beginnen met enkele vragen over uw achtergrond.

1. *Hoe oud bent u?* (vul in)

Leeftijd: _____ jaar

2. *Welke opleiding heeft u afgerond?* (kruis aan)

- Geen opleiding / Basisonderwijs
- Voortgezet Onderwijs: Praktijkonderwijs
- Voortgezet Onderwijs: MAVO/ VMBO
- Voortgezet Onderwijs: HAVO
- Voortgezet Onderwijs: VWO
- Middelbaar Beroeps Onderwijs [MBO]
- Hoger Beroeps Onderwijs [HBO]
- Universitaire opleiding [WO]

3. *Werkt u op dit moment?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Huisdieren in de woning:

Dat waren de vragen over uw achtergrond. Nu volgen enkele vragen over uw huisdieren.

4. *Heeft u op dit moment huisdieren?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: *Welk soort dieren en hoeveel?* (kruis diersoort aan en vul aantal in)

- Honden Hoeveel? _____
- Katten Hoeveel? _____
- Vogels Hoeveel? _____
- Vissen Hoeveel? _____
- Konijnen, hamsters, muizen, cavia's, gerbils Hoeveel? _____
- Schildpadden, slangen, hagedissen, insecten, enz. Hoeveel? _____
- Paarden Hoeveel? _____
- Anders, namelijk: (vul in) _____ Hoeveel? _____

5. *Had u in de afgelopen 2 jaar huisdieren?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: *Welk soort dieren en hoeveel?* (kruis diersoort aan en vul aantal in)

☐ Honden	Hoeveel? _____
☐ Katten	Hoeveel? _____
☐ Vogels	Hoeveel? _____
☐ Vissen	Hoeveel? _____
☐ Konijnen, hamsters, muizen, cavia's, gerbils	Hoeveel? _____
☐ Schildpadden, slangen, hagedissen, insecten, enz.	Hoeveel? _____
☐ Paarden	Hoeveel? _____
☐ Anders, namelijk: (vul in) _____	Hoeveel? _____

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 4
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

Honden/ Katten:

Indien er sprake is van een hond of kat > stel vraag 6 en 7

Indien er geen sprake is van een hond of kat > 'niet van toepassing' invullen, ga verder bij vraag 8

Maak kenbaar aan de respondent: *"De volgende twee vragen gaan over een hond of kat. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."*

6. *Hoe vaak gaat uw hond of kat per jaar naar de dierenarts? (kruis aan)*

- Nooit
- 1 x per jaar
- 2 x per jaar
- Vaker dan 2x per jaar
- Verschilt per dier, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

7. *Wordt uw hond of kat jaarlijks gevaccineerd? (kruis aan)*

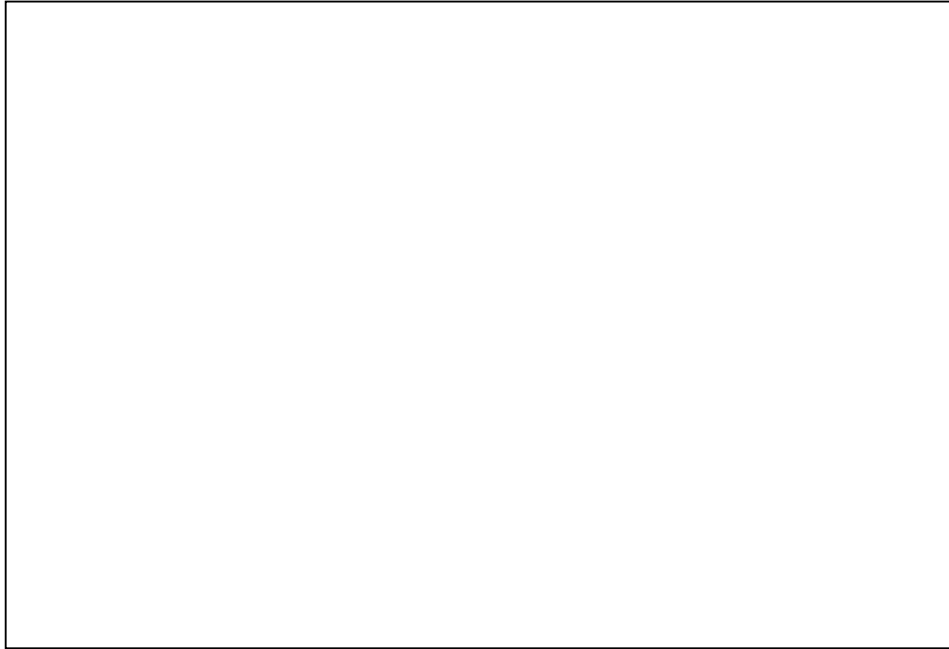
- Nee
- Ja
- Verschilt per dier, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Spoedeisende hulp:

8. *Hebben uw huisdieren wel eens spoedeisende hulp van een dierenarts ontvangen? (kruis aan)*

- Nee
- Ja

Zo ja: *Hoe kwam het dat uw dier spoedeisende hulp nodig had? (vul in)*

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 5
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang			Respondentnummer

Aantal huisdieren:

Ik kom nog even terug op het aantal huisdieren.

9. *Hoeveel huisdieren heeft u in de afgelopen 5 jaar gehad? (vul in)*

_____ huisdieren

Bezorgdheid:

10. *Bent u wel eens bang of ongerust geweest dat er nare dingen met uw huisdieren zouden gebeuren? (kruis aan)*

Nee

Ja

Zo ja: Waar was u bang voor? (vul in)

Omgang (ex-)partner met huisdieren:

Er volgt nu een aantal vragen over de omgang van uw (ex-)partner met uw huisdieren. De eerste vraag daarvan luidt:

11. Heeft uw (ex-)partner geholpen met het verzorgen van uw huisdieren? (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: Op welke wijze heeft uw (ex-)partner geholpen? (vul in)

12. Heeft uw (ex-)partner wel eens één van uw huisdieren PIJN GEDAAN of GEDOOD? (kruis aan)

Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 13 t/m 19 en ga verder bij vraag 20
Maak kenbaar aan de respondent: "De volgende vragen hebben betrekking op als uw (-ex)partner uw huisdieren wel eens pijn heeft gedaan. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen

13. Hoe lang duurde de periode waarin uw huisdier (af en toe) pijn werd gedaan? Duurde dit 'ongeveer een maand', 'ongeveer zes maanden' of 'langer dan zes maanden'? (kruis aan)

- Ongeveer een maand
- Ongeveer zes maanden
- Langer dan zes maanden
- Niet van toepassing

14. Hoe vaak werd uw huisdier pijn gedaan in die periode? Was dit 'een of twee keer', 'drie tot zes keer' of 'meer dan zes keer'? (kruis aan)

- Een of twee keer
- Drie tot zes keer
- Meer dan zes keer
- Niet van toepassing

15. Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

- Niet van toepassing

Kadera

Universiteit Utrecht

2012

Blad 7

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang

Respondentnummer

16. Hoe voelde u zich nadat uw huisdier werd PIJN gedaan of GEDOOD? Voelde u zich 'niet overstuur', 'een beetje overstuur' of 'heel erg overstuur'? (kruis aan)

- Niet overstuur
- Een beetje overstuur
- Heel erg overstuur
- Niet van toepassing

17. Was u opgelucht dat niet u, maar uw huisdier werd PIJN gedaan of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee
- Ja
- Niet van toepassing

18. Hoe was uw band met uw huisdier dat werd PIJN gedaan of GEDOOD? U kunt kiezen uit de antwoordopties: 'niet hecht', 'ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band' of 'heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap'. (kruis aan)

- Niet hecht
- Ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band

- Heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap
- Niet van toepassing

19. Heeft iemand de politie of dierenbescherming gebeld om te melden dat het dier was bedreigd, pijn gedaan of gedood? (kruis aan)

- Nee

Zo nee: Kunt u dit toelichten? (vul in)

- Ja

Zo ja: Wie belde? (vul in) _____

Waarnaar is gebeld? (kruis aan) politie dierenbescherming

Hoe werd gereageerd? (vul in)

- Niet van toepassing

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 8
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

20. Heeft uw (ex-)partner wel eens GEDREIGD één van uw huisdieren pijn te willen doen of te doden? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 21 t/m 23 en ga verder bij vraag 24

Maak kenbaar aan de respondent: "De volgende vragen hebben betrekking op als uw partner gedreigd heeft uw huisdieren pijn te doen. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe - waarom (vul

in)

21. Hoe voelde u zich nadat uw huisdier werd BEDREIGD? Voelde u zich ‘niet overstuur’, ‘een beetje overstuur’ of ‘heel erg overstuur’? (kruis aan)

- Niet overstuur
- Een beetje overstuur
- Heel erg overstuur
- Niet van toepassing

22. Was u opgelucht dat niet u, maar uw huisdier werd BEDREIGD? (kruis aan)

- Nee
- Ja
- Niet van toepassing

23. Hoe was uw band met uw huisdier dat werd BEDREIGD? U kunt kiezen uit de antwoordopties: ‘niet hecht’, ‘ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band’ of ‘heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap’. (kruis aan)

- Niet hecht
- Ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band
- Heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap
- Niet van toepassing

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 9
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang			Respondentnummer

24. Heeft uw (ex-)partner wel eens één van uw huisdieren op u afgestuurd om u te verwonden? (kruis aan)

- Nee > Vul ‘niet van toepassing’ in bij vraag 25 en 26, ga verder bij vraag 27

Maak kenbaar aan de respondent: “De volgende vragen hebben betrekking op als uw partner uw huisdieren heeft ingezet om u pijn te doen. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn.”

- Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

25. Hoe voelde u zich nadat uw huisdier op u werd afgestuurd? Voelde u zich 'niet overstuurd', 'een beetje overstuurd' of 'heel erg overstuurd'? (kruis aan)

- Niet overstuurd
- Een beetje overstuurd
- Heel erg overstuurd
- Niet van toepassing

26. Hoe was uw band met uw huisdier dat op u werd afgestuurd? U kunt kiezen uit de antwoordopties: 'niet hecht', 'ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band' of 'heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap'. (kruis aan)

- Niet hecht
- Ik vond het dier aardig, maar er was geen hechte band
- Heel hecht; het dier was een bron van troost en vriendschap
- Niet van toepassing
-

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 10
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

Omgang respondent met huisdieren:

De volgende vragen hebben betrekking op uzelf.

27. Heeft u zelf wel eens één van uw huisdieren PIJN GEDAAN of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

28. *Hebben zorgen om uw huisdier(en) u er van weerhouden eerder opvang te zoeken?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: *Kunt u dit toelichten?* (vul in)

Zo ja: *Voor hoe lang heeft u het vertrek uitgesteld?* (vul in) _____

29. *Wat is er gebeurd met uw huisdier(en) toen u naar de opvang ging?* (kruis aan)

- Mijn huisdieren verblijven bij mij
- Mijn huisdieren zijn bij mijn partner gebleven
- Mijn huisdieren verblijven bij familie/vrienden
- Ik heb mijn huisdieren afgestaan aan het asiel
- Anders, namelijk: (vul in) _____

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 11
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang			Respondentnummer

30. *Maakt u zich OP DIT MOMENT zorgen dat er nare dingen met uw huisdier(en) zouden gebeuren?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: *Kunt u dit toelichten?* (vul in) .

Stel vraag 31 indien er sprake is van geweld tegen mensen en dieren. Zo niet, vul 'niet van toepassing in' en ga verder met vraag 32. Maak kenbaar aan de respondent: "De volgende vraag heeft betrekking op geweld tegen mensen en dieren. Ik noteer dat deze niet van toepassing is."

31. Indien er in uw gezin zowel geweld tegen mensen alsmede geweld tegen dieren plaatsvond, waar begon het geweld? (kruis aan)

- Het is begonnen met geweld tegen dieren
- Het is begonnen met geweld tegen de kinderen
- Het is begonnen met geweld tegen mij
- Het is begonnen met geweld tegen mijn partner
- Alle geweld begon tegelijkertijd
- Anders, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Kinderen:

32. Heeft u kinderen? (kruis aan)

Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 33 t/m 42 en ga verder bij vraag 43
Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgt nu een aantal vragen over de omgang van kinderen met uw huisdieren. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Hoeveel kinderen? (vul in) _____

Welke leeftijden? (vul in) _____

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 12
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang			Respondentnummer

Kinderen (7 t/m 12jr)

Indien er sprake is van een 7-12 jarig kind > Ga door met de volgende vragen

Indien geen sprake van een 7-12 jarig kind > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 33 t/m 37 en ga verder bij vraag 38. Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgt nu een aantal vragen over kinderen van 7 t/m 12 jaar. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

De volgende vragen gaan over uw kind tussen 7-12 jaar, dat deelneemt aan het onderzoek.

33. Heeft uw kind geholpen bij de zorg voor huisdieren? (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: Op welke wijze heeft uw kind geholpen (vul in)

- Niet van toepassing

34. Heeft uw kind wel eens GEZIEN of GEHOORD dat uw huisdieren werd pijn gedaan of gedood?
(kruis aan)

- Nee
 Ja

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wie- wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

- Niet van toepassing

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 13
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

35. Heeft uw kind wel eens dieren PIJN GEDAAN of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 36 en 37, ga verder bij vraag 38.

Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgen nu twee vragen die betrekking hebben op uw kind van 7 t/m 12 jaar als deze een dier pijn gedaan heeft. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

Niet van toepassing

36. *Wat is het geslacht en wat was de leeftijd van het kind toen dit gebeurde?* (kruis aan)

- Jongen (vul in) _____ jaar oud
- Meisje (vul in) _____ jaar oud
- Niet van toepassing

37. *Wat is er gedaan ten tijde van het incident?* (kruis aan)

- Niets
- Het kind is gestraft
- Autoriteiten zijn ingeschakeld
- Anders, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 14
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

Kinderen (<7 en 12>)

Indien er sprake is van een kind (<7 of >12) > Ga door met de volgende vragen

Indien geen sprake van een kind (<7 of >12) > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 38 t/m 32 en ga verder bij vraag 43. Maak kenbaar aan de respondent: *“Er volgt nu een aantal vragen over kinderen jonger dan 7 of ouder dan 12 jaar. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn.”*

De volgende vragen gaan over uw kinderen die jonger zijn dan 7 jaar of ouder dan 12 jaar.

38. *Hebben deze kinderen bij de zorg voor uw huisdieren geholpen?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja: *Op welke wijze hebben deze kinderen geholpen* (vul in)

Niet van toepassing

39. Heeft een van deze kinderen wel eens GEZIEN of GEHOORD dat uw huisdieren zijn PIJN gedaan of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee
 Ja

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wie - wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

Niet van toepassing

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 15
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

40. Heeft een van deze kinderen wel eens dieren PIJN gedaan of GEDOOD? (kruis aan)

- Nee > Vul 'niet van toepassing' in bij vraag 41 en 42, ga verder bij vraag 43.

Maak kenbaar aan de respondent: "Er volgen nu twee vragen die betrekking hebben op uw kinderen van jonger dan 7 of ouder dan 12 jaar als deze een dier pijn gedaan hebben. Ik noteer dat deze niet van toepassing zijn."

- Ja > Ga door met de volgende vragen

Zo ja: Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven?

Wanneer - waar - hoe - waarom (vul in)

Niet van toepassing

41. *Wat is het geslacht en wat was de leeftijd van het kind toen dit gebeurde?* (kruis aan)

- Jongen (vul in) _____ jaar oud
- Meisje (vul in) _____ jaar oud
- Niet van toepassing

42. *Wat is er gedaan toen het kind het dier pijn deed?* (kruis aan)

- Niets
- Het kind is gestraft
- Autoriteiten zijn ingeschakeld
- Anders, namelijk: (vul in) _____
- Niet van toepassing

Kadera	Universiteit Utrecht	2012	Blad 16
Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang		Respondentnummer	

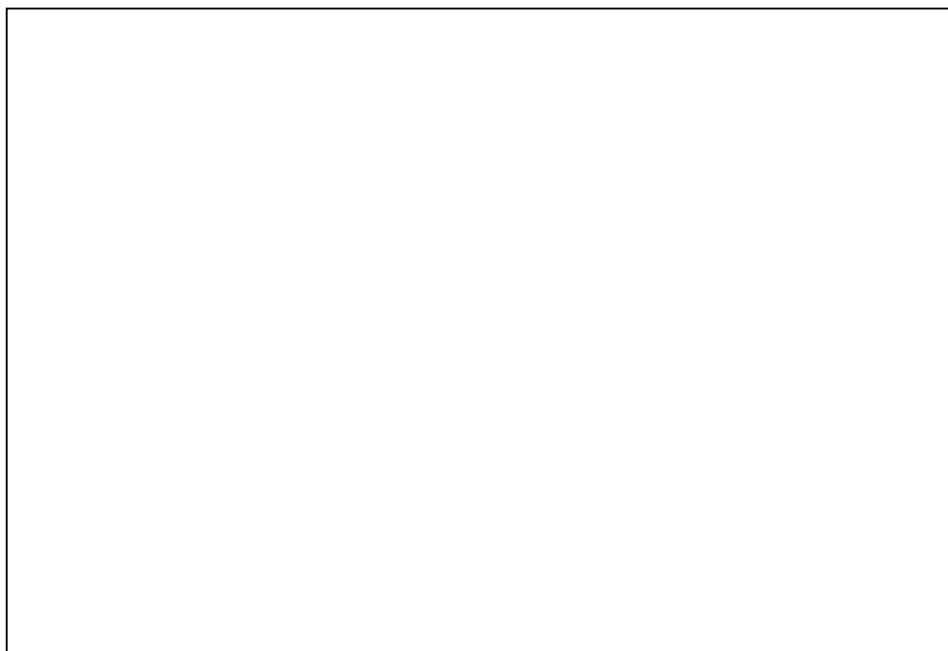
Afsluitende vraag:

Dan volgt nu de laatste vraag van het interview.

43. *Zijn er nog andere diergerelateerde zaken die nog niet zijn benoemd, maar u wel graag met ons wil delen (bijvoorbeeld de behandeling van boerderijdieren, wilde dieren, zwerfdieren)?* (kruis aan)

- Nee
- Ja

Zo ja, Zou u de gebeurtenis(sen) zo gedetailleerd mogelijk willen omschrijven? (vul in)

Kadera **Universiteit Utrecht** **2012** **Blad 17**

Vragenlijst Omgang met huisdieren - Vrouwen Opvang Respondentnummer

Afsluiting

Dit was dan de laatste vraag en dus het einde van het interview.

Ik wil u hartelijk bedanken voor uw uitgebreide antwoorden. We zullen uw antwoorden dus samen met die van de andere deelnemers verwerken in een rapport. Mocht u dit rapport ook willen ontvangen dan kunt u dit nu bij mij aangeven. Wilt u dat ik hiervoor uw naam en e-mailadres noteer?

Indien de respondent het uiteindelijke rapport wenst te ontvangen, noteer de naam en het e-mailadres op een apart vel.

Mocht u naar aanleiding van het beantwoorden van de vragen van streek zijn of de behoefte voelen om met iemand te spreken, dan kunt u contact opnemen met:

Wendy Garnier

Aanwezig op: maandag, dinsdag, woensdag en donderdag.

T: +31 (0)6 44 01 11 52

E: wgarnier@kadera.nl

Overhandig de respondent de attentie.

Neem afscheid van de respondent.

Lever de ingevulde vragenlijst s.v.p. in bij:

Kadera
t.a.v. Wendy Garnier
Postbus 1058
8001 BB Zwolle
